

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Domen Anžlovar

**Krščanska retorika in analiza retorike škofa Gregorija
Rožmana**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Domen Anžlovar
Mentor: doc. dr. Andrej Škerlep

Krščanska retorika in analiza retorike škofa Gregorija
Rožmana

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Rad bi se zahvalil svojemu mentorju, doc. dr. Andreju Škerlepu, za vso strokovno pomoč in nasvete pri diplomski nalogi.

Zahvala gre tudi mojim staršem, ki so izkazali neskončno mero potrpljenja tako v času dodiplomskega študija, kot pri pisanju diplomske naloge.

Krščanska retorika in analiza retorike škofa Gregorija Rožmana

Katoliška cerkev nagovarja svet že dobri dve tisočletji. Začetek in razvoj njenega vpliva in delovanja temelji v veliki meri na njeni retoriki (homiletiki). Diplomaska naloga je sestavljena iz več delov, v katerih obravnavam krščansko retoriko od splošnih načel do posebnosti posameznega primera. V prvem delu bom raziskal genezo in razvoj krščanske retorike na območju Evrope, v nadaljevanju pa se bom osredotočil na raziskavo pomembnih predstavnikov in značilnosti cerkvene retorike na Slovenskem. V osrednjem delu diplomske naloge bo glavna pozornost namenjena ljubljanskemu škofu Gregoriju Rožmanu in njegovemu retoričnemu delovanju pred in med drugo svetovno vojno. Pomemben del naloge predstavlja podrobnejša analiza njegovega pastirskega pisma: »*O nevarnosti brezbožnega komunizma*«. Poskušal bom raziskati pomen, smisel in namen tega besedila, ter oceniti kako in koliko je bil ljubljanski škof Gregorij Rožman v tem uspešen. Pri tem bom uporabil sodobne retorične metodološke pristope in predstavil retoriko škofa Gregorija Rožmana kot retorično vizijo v sklopu Bormannove teorije simbolnega zbliževanja.

Ključne besede: krščanska retorika, homiletika, analiza retorike, škof Rožman, komunizem.

Christian Rhetoric and the Rhetorical Analysis of Bishop Gregorij Rožman

The Catholic Church has been addressing the world for a good two millennia. Its beginnings and influential growth is largely based on its rhetoric (homiletics). This research is divided into parts in which I observe Christian rhetoric from its basic principles to the specifics of a single rhetoric text. In the first part I investigate the origins and development of Christian rhetoric in Europe. Furthermore I will focus on important representatives and characteristics of Church rhetoric in the Slovenian territory. The main focus of my research is based on Ljubljana's bishop Gregorij Rožman and his rhetorical activities before and during the second world war. An important part of my research is the analysis of his Pastoral letter: »*The dangers of godless communism*« from which I will try to extract it's core purpose, meaning and effect. Finally I shall review the rhetorical success (or failure) of Ljubljana's bishop Gregorij Rožman using modern rhetorical analytical views and try to present his rhetorical activities as rhetorical fantasy which is a part of Bormann's Symbolic convergence theory.

Key words: Christian rhetoric, homiletics, rhetorical analysis, bishop Rožman, communism.

Kazalo

Uvod	6
1 Zgodovinska pot krščanske retorike	7
1.1 Antika, srednji in novi vek	7
1.2 Krščanska retorika in homiletika	15
1.2.1 Začetki krščanstva in cerkvenega govorništva	16
1.2.2 Človeška oznanjevalna govorica	22
1.2.3 Simbolika besed in znamenj v homiletiki	23
1.3 Kritika krščanske retorike	25
2 Cerkveno govorništvo na Slovenskem	27
3 Sodobna retorična kritika kot teoretski okvir in metodološki pristop	32
4 Retorika škofa Gregorija Rožmana	38
4.1 Življenje škofa Gregorija Rožmana (1883–1959)	40
4.2 Oris Rožmanovega dela	42
4.3 Oris obdobja Rožmanovega retoričnega delovanja na Slovenskem	44
5 Analiza Rožmanovega pastirskega pisma	47
Sklep	53
Literatura	56
Priloga A: Pastirsko pismo škofa Rožmana: <i>O nevarnosti brezbožnega komunizma</i>	60

Uvod

Religija je bila vedno prisotna v človeški družbi in je tako eden njenih sestavnih delov. V SSKJ je opredeljena kot »zavest o obstoju boga, nadnaravnih sil; vera, verovanje«. Religijo so ohranjali oziroma razširjali določeni posamezniki, v katerih se je skrivala neka gorečnost, nekaj posebnega. Svoje religiozno spoznanje so oznanjevali in širili v največji meri z govorom. Retorika je tako postala sredstvo trženja misli, idej in spoznanja, bodisi religioznih bodisi civilnih.

V prvem delu diplomske naloge bom orisal zgodovinsko pot krščanske retorike, raziskal pomembne vrline cerkvenega govorništva in opisal najpomembnejše teme homiletike. Kaj je namen Katoliške cerkve in s kakšnimi sredstvi ga želi doseči? To je eno od vprašanj, ki ga bom skušal razjasniti v prvem delu. Želim predstaviti vidik krščanstva glede na njegove retorične prijeme, pri tem pa se bom osredotočil na razlaganje krščanskega nauka s pomočjo homiletike, torej nauka o cerkvenem govorništvu. Kot vsaka retorika, mora tudi krščanska slediti določenim pravilom. Brez poznavanja časa in okolja bo vsaka retorika neuspešna, zato bom v diplomskem delu na kratko predstavil razvoj cerkvenega govorništva na slovenskih tleh, od začetkov pokristjanjevanja in predstavnikov slovenske protestantske reformacije do pomembnejših cerkvenih govornikov 19. in 20. stoletja.

Drugi del diplomske naloge sem posvetil posebnostim slovenskega cerkvenega govorništva v času pred in med drugo svetovno vojno. Njegov glavni predstavnik, ki je velikokrat omenjen v zgodovinskih knjigah, je ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Njegovo retorično delovanje je imelo globoke posledice in še danes buri duhove. V diplomskem delu bom predstavil bistvo njegovega retoričnega delovanja na Slovenskem, in podrobneje analiziral njegovo pastirsko pismo z naslovom *O nevarnosti brezbožnega komunizma*, ki ga je objavil 30. novembra 1943 v Ljubljanskem škofijskem listu. Za orodje retorične analize bom uporabil Bormannovo teorijo simbolnega zблиževanja in skušal ugotoviti, ali je bila retorika škofa Rožmana uspešna ali neuspešna.

1 Zgodovinska pot krščanske retorike

Za lažje razumevanje in spoznavanje krščanske retorike moramo na kratko preleteti njeno zgodovinsko pot, od velikih antičnih mislecev in govornikov ter začetkov uradnega krščanstva v Rimu do modernejši razlage cerkvenega nauka in ostrih kritikov krščanske retorike. »Klasična retorika je del človeške zgodovine že več kot dva tisoč let... Ves ta čas je bila retorika ena glavnih in dolgo tudi vodilna disciplina v šolskih sistemih, kjer so jo poučevali ali dejavno uporabljali največji misleci naše zgodovine« (Corbett in Connors 1999, 489).

1.1 Antika, srednji in novi vek

Beseda retorika izhaja iz grške besede RHETORIKÉ in pomeni umetnost ali veščino javnega govorca, pomenila pa je tudi »umetnost prepričevanja«. Umetnost javnega govorjenja so opisovali v priročnikih ter o njej razpravljali v govorih, dialogih, razpravah in predavanjih. V praksi so jo uporabljali učitelji javnega govorjenja, filozofi in govorniki. »Govorec ali pisec ima nek namen, retorika pa določa pot, kako ga doseči. Grki in Rimljani so ta namen označili kot prepričevanje – od tega, da govorec spreobrne mnenje poslušalcev, tako da je v nasprotju s prvotnim, pa do tega, da jim vsadi prepričanje ali vero, ki sta jim sicer tuja, da jih poučuje ali jim nekaj razlaga« (Kennedy 2001, 19-20).

Retoriko so pričeli poučevati šele v obdobju, ko so uvedli pisavo. Iz mnogih zapisov začetnega obdobja lahko povzamemo, da so se močne govorniške osebnosti razvile samo, če so imele ostre govorniške nasprotnike in so tudi ti uživali enako svobodo. Grki so menili, da ima sposobnost pomiriti prepirljivce in s pravično razsodbo ustvariti soglasje samo tisti, ki so mu ta dar naklonili bogovi (Kennedy 1994, 3).

Grki so klasično retoriko opredeljevali različno: kot prvotno ali drugotno retoriko. »Retoriko kot umetnost prepričevanja (prvotna retorika) so uporabljali v javnem življenju in je bila ustna. To je izrekanje ob določenih priložnostih, dejanje in ne

besedilo« (Kennedy 2001, 20). Namen prvotne retorike je bil izšolati učence za prepričljive javne govornike.

Drugotna retorika pa se nanaša na retorične tehnike v govoru, literaturi in umetnosti, kadar te ne služijo ustnemu, prepričevalnemu namenu, čeprav tudi drugotna retorika pripomore h govornikovemu ali piščevemu doseganju namena, saj kaže na njegovo besedno spretnost in izobraženost. Grške retorične teorije so razvijali večinoma govorniki na sodišču. V Grčiji in zahodni Evropi so retoriko ločili od politične in etične filozofije ter zasnovali posebno vedo, ki je postala sestavni del formalne izobrazbe.

Za očeta retorike kot znanosti velja filozof *Empedokles* iz Araganta na Siciliji (okoli 495–435 p. n. š.), ki je prvi ustanovil šolo govorništva. Njegovo glavno filozofsko delo, spev *O naravi*, predstavlja »celovit in koherenten filozofski sistem razumevanja narave v celoti«. Govori o dveh univerzalnih silah: ljubezni (eros) in prepiru (eris), ki naj bi pospeševali razvoj od nižjega k višjemu. Končni rezultat je človek »s svojo govorico, s svojimi sporazumi in nesporazumi, ljubeznijo in prepiri, z vojno in mirom« (Grabnar 1991, 14).

Z retoriko, zakonodajo, etiko in pedagogiko se je ukvarjal tudi *Protagora* iz Abdere. Bil je prvi, ki je razpravljalce učil govoriti na različne načine ter kako zastopati različna stališča.

Grški misleci so retoriko opisovali v dveh smereh. Prvič v smeri izražanja splošnih pravil in drugič v smeri razvrščanja splošnih pojmov na kategorije in podkategorije. Tako so se razvile tri struje, ki so značilne za zgodovino zahodnoevropske retorike.

Prva struja je tehnična retorika. To je retorična teorija iz retoričnega priročnika, ki se je ukvarjala z javnim nagovorom. Njena značilna opredelitev je umetnost prepričevanja. Nastanek prvih klasičnih priročnikov o javnem govorjenju so v Grčiji spodbudile predvsem potrebe demokracije (posvetovalni zbori in sodišča). Zgodnji retorični priročniki so svetovali predvsem, naj se govor deli na štiri ali več delov zaradi preglednosti oziroma za zagotovitev zanimanja poslušalstva. Šele v srednjem veku in renesansi se je žarišče tehnične retorike preusmerilo na pisanje pisem, kovanje verzov in pridiganje. Edini ohranjeni grški priročnik retorike iz klasične dobe je *Retorika za*

Aleksandra. Kennedy navaja, da gre verjetno za izvirno delo *Anaksimena* iz Lampsala (300–320 p. n. š.), ki je nastalo malo pred Aristotelovo *Retoriko*. Delo govori o treh vrstah retorike: svetovalni, slavnostni in sodni, govorništvo samo pa obravnava kot: nagovarjanje ali odsvetovanje, hvalo in grajo, obtožbo, zagovor in preiskavo. Priročnike in tehnične razprave so pisali tudi o najrazličnejših drugih temah: medicini, poljedelstvu, astronomiji, arhitekturi, vojaški tehniki, glasbi, razlagi sanj in podobno (Kennedy 1994, 49-51).

Druga struja je sofistična retorika, ki bolj kot govor ali poslanstvo, poudarja govornika. Ustvarila je »podobo idealnega govornika, ki vodi družbo do plemenite izpolnitve nacionalnih idealov«. Verjeli so, da je absolutna resnica nedosegljiva in da je edini način približevanja absolutni resnici neposredni besedni spopad dveh nasprotujočih si strani (podobno kot v sedanjem sodnem sistemu v ZDA). Tako so retoriko razumeli in poimenovali *Gorgias*, *Protagora*, *Prodik* in drugi sofisti, do popolnosti pa jo je razvil *Izokrat* (436–338 p. n. š.). *Gorgias* (480–375 p. n. š.) je menil, da je cilj retorike vladanje nad drugimi. Narava človeka in družbe v celoti naj bi bila takšna, da močnejši vedno prevladujejo nad šibkejšimi. Prizadeval si je ustvariti vzvišen govorniški slog v formalnem govoru, ki naj bi se razlikoval od pogovornega jezika. Njegove figure bi morali razumeti kot posebne prijeme, s katerimi je skušal udejanjiti svojo magijo. To so tehnike, ki vzbudijo strasti ali obsedejo duha in morda pripravijo poslušalca, da se začne nezavedno strinjati z govorcem. Torej po njegovem naloga govornika ni toliko logično dokazovanje, saj resnice ne moremo dojeti razumsko, temveč bolj čustvena predstavitev, ki bo v poslušalcih vzbudila pripravljenost, da bi ji verjeli. *Izokrat* je bil pri utemeljevanju retorike še temeljitejši (Bizzell in Herzberg 2001, 22-25). V svojih govorih (*Proti sofistom*, *Pangirik* in *Antidosis*) je združil in razvil različne težnje in vplive filozofije ter sofistično retoriko. Iz retorike je ustvaril osrednji predmet grškega in rimskega izobraževalnega sistema ter uveljavil govorništvo kot književno obliko. Rezultat Izokratovega sistema naj bi bili filozofi, državniki in politiki, ki bi s svojimi govori oblikovali javno mnenje in vedno delovali modro in pravično. Njegovi najbolj znani učenci so bili: *Izej*, *Likurg* in *Demosten*. Sofistična retorika je v poznejši antiki s pridigarji (*Gregorij Nazijanski*) prešla v krščanstvo.

Tretja struja je filozofska retorika. Začela se je s Sokratovimi nagovori v Platonovih dialogih proti tehnični in sofistični retoriki. Filozofska retorika »zmanjšuje pomen govorca in poudarja verodostojnost sporočila ter učinek na poslušalce. Tesno je povezana z dialektiko, etiko in politično teorijo, včasih s psihologijo« (Kennedy 2001, 32). Najvidnejši predstavniki filozofske retorike so *Sokrat*, *Platon* in *Aristotel*. *Sokrat* (469–399 p. n. š.) se je poglobljal v človeško življenje in presojo, kot pred njim že *Protagora*. Poučeval je ustno, svoje poglede je razlagal v razpravi z vprašanji in odgovori (majevtika), ni verjel, da so razprave atenski demokraciji prinesle kaj dobrega, oziroma je dvomil, da je uporaba retorike na sodišču resnično vodila do pravice. Vendar tudi on, kot mnogi drugi veliki antični učitelji, ni zapustil pisnega dokaza za svoje poglede in razlage. Večina avtorjev sklepa o tem le na podlagi del njegovih privržencev oziroma po odzivih njegovih nasprotnikov. Med Sokratovimi privrženci je najpomembnejši *Platon* (429–347 p. n. š.). Prevezel je veliko Sokratovih razprav in jih razvil v vrsti dialogov. To so pogovori, v katerih nastopa Sokrat in pojasnjuje svoja stališča. Platon je bil mojster zgradbe, karakterizacije in sloga, dovršen retorik in literarni mojster. Iz njegovih del (*Država*, *Simpozij*, *Meneksen*, *Apologija*, *Gorgias*) veje dialektika kot zmožnost odkrivanja razpoložljivih argumentov, s katerimi odgovarja na vprašanja. Zanj je to edina sprejemljiva oblika filozofskega razmišljanja. Politična moč in modrost morata biti združeni v eno, čeprav gre pri tem bolj za uveljavljanje filozofske avtoritete, kot za enakopravno soočanje in srečevanje različnih mnenj in stališč.

Povsem nasprotno teorijo je razvil *Aristotel*. Na začetku svoje poti je pisal dialoge v platonskem slogu, ki se niso ohranili. Njegova ohranjena dela so sistematični prikazi naravoslovnih znanosti, metafizike, etične in politične filozofije. Sestavil jih je kot zapiske za predavanja svojim učencem. Prvi je podrobno opisal logiko in spoznal, da obstajajo pomožne vede, ki nimajo lastne konkretne vsebine, temveč so metode, po katerih lahko obravnavamo vrsto predmetov. O tem razpravlja v svojem delu *Organón*, kjer govori o formalni logiki, znanstvenem dokazovanju in dialektiki. »V svojem najpomembnejšem delu *Retorika* pride do sklepa, da obstajajo tri vrste retorike: sodna, svetovalna in slavnostna. Gibalni vzrok je govornik. Kot se izkaže, je v retoriki pomemben dejavnik, kako govornik izžareva svoj moralni značaj« (Kennedy 2001, 94). Delo je sestavljeno iz treh knjig. Prva obravnava v glavnem logično stran govorništva,

spoznavni proces, ki ga omogočata retorika in dialektika. Druga govori o čustvenem dejavniku, ki vedno deluje vzporedno z logičnim, razumskim procesom. Čustva poslušalcev so neizogibna, pa tudi govornik sam ne more biti brez njih. Govornik se mora najprej predstaviti kot človek določenega značaja in pri poslušalcih ustvariti razpoloženje, ki mu bo naklonjeno. Podrobno razčlenjuje posamezna čustva (jezo, prezir, objestnost, ljubezen, sovraštvo in tako naprej), saj je od njih odvisna uporaba pregovorov in primerov. Tretja knjiga govori o slogu, o formi govora, torej o njegovi estetski strani. Zelo pomemben je slog, način nastopanja, telesna govorica in način oblačenja. »Govori tudi o strukturi govora, kako začeti, kako zgraditi sredino in kako končati. Posebej razpravlja o vlogi pisave, o tem, kdaj je treba govor brati, kdaj improvizirati in kdaj znati na pamet« (Snoj 1991, 30). Da bi bil govor resnično učinkovit, je treba upoštevati tri dejavnike, ki delujejo skupaj pri vsakem govornem nastopu: *logos*, *etos* in *patos*. Gre torej za razumsko logično dokazovanje, za spretno uporabo indukcije in dedukcije, za osebni ugled govornika, za njegovo poštenost, etičnost, v katero morajo biti poslušalci prepričani že prej. Zelo pomembno je čustveno razpoloženje občinstva. Govornik ne sme napadati čustev, temveč mora čustveno harmonijo z občinstvom vzpostaviti že vnaprej.

Če primerjamo Platona in Aristotela, vidimo, da Platon zagovarja moralne, etične cilje, idealno retoriko, Aristotel pa ima za pravi metodi retoriko in dialektiko narave človeške družbe, čeprav je retorika za oba veščina, umetnost. Za Aristotela je osnova retorike prepričevanje, ki vključuje »misel« in »načrt, nasvet«. Meni, da je najmočnejša govornikova dokazna moč njegova osebnost sama, njegov ugled in etos, medtem ko vprašanje resnice ni več tako pomembno. Po Aristotelovi opredelitvi retorika odkriva in uporablja vsa razpoložljiva sredstva za dokazovanje in prepričevanje pri kateri koli panogi. Znanje in spretnost pomenita napredovanje v sposobnosti in veščini, ki ju dosegamo z vajo in trudom. Bolj kot odvetniška, politična in podobna retorika je retorična komunikacija v osnovi veščina govornega nastopanja. Njen cilj ni takojšnje sprejemanje odločitev s pomočjo argumentov, temveč računa na dolgoročno sodelovanje pri sogovorniku, ki polagoma spremeni vedenje ali mnenje s pomočjo prave – nujne, potrebne ali koristne informacije. Grška teorija retorike se s Platonom in Aristotelom končuje. Celoten poznejši razvoj retoričnih in komunikacijskih teorij predstavlja le prepletanje ali ponavljanje obeh sistemov. Aristotelovi učenci, še posebno

Teofrast, so nadaljevali njegovo preučevanje retorike. *Teofrast* je pisal razprave o podajanju in slogu ter s tem nadaljeval Aristotelove misli iz *Retorike*. Ker Aristotel svojih razprav o retoriki ni objavil, so filozofi in učitelji v helenističnem obdobju spoznavali njegove ideje predvsem po ustnem izročilu in prek njegovih učencev. Neobjavljene razprave so odpeljali v Malo Azijo in jih ponovno odkrili v 1. stoletju stoletju p. n. š., ko so jih prenesli v Rim, jih uredili in objavili (Bizzell in Herzberg 2001, 30-32).

V helenizmu je bila grščina svetovni jezik in retoriki gre zasluga za širjenje grške kulture, znanosti in umetnosti tudi v Malo Azijo, na Bližnji vzhod in v Afriko. Ta val je dosegel tudi Rim, kjer so že v 2. stoletju p. n. š. ustanovili nekaj retoričnih šol, v katerih so poučevali v grškem jeziku. Med prvimi grškimi učitelji v večnem mestu je bil *Hermagor* iz Temna, ki je oživil študij grških sofistov in Aristotela.

Prvo latinsko šolo govorništva je ustanovil *Plotius Gallus* (92 p. n. š.), naslednje leto pa je izšel tudi prvi latinski učbenik retorike z naslovom *Ad Herennium* (avtor ni poznan). Učbenik natančno določa dele govora, kar je posebna veščina. Vsak govor naj bi imel šest delov: uvod, pripoved, temeljno ugotovitev, dokazovanje govornikovega stališča, poučevanje nasprotnika in konec (Kennedy 1994, 116).

Edini antični govornik, ki je v sebi združeval vse elemente javnega delavca – filozofa – in je v latinski svet prinašal modrosti starih grških mislecev, je bil *Marcus Tullius Cicero* (106–43 p. n. š.). Bil je največji rimski govornik in najpomembnejši retorični teoretik, ki je pisal v latinščini. »Ohranilo se je 7 njegovih del o retoriki, 58 govorov, več kot 900 pisem ter vrsta del, v katerih je predstavil grško filozofijo« (Kennedy 2001, 119). Trdil je, da je retorika del politike. Njena naloga je govoriti tako, da poslušalce prepriča. Za oblikovanje idealnega lika državnika in družbenega voditelja so ključni znanje filozofije in prava, visoka нравstvena merila ter predanost najboljšim izročilom rimske družbe. Retorika je sestavljena iz določitve snovi (*inventio*), razporeditve stvari (*dispositio*), sloga (*elocutio*), memoriranja (*memoria*) in podajanja snovi (*pronuntatio*). Ko govornik določi snov, jo razvrsti in uredi zbrano gradivo, ga opiše z ustreznimi besedami, da si poslušalci dobro zapomnijo teme, pri podajanju snovi pa je pozoren predvsem na nadzorovanje glasu in telesa. Mark Tullij Cicero v svojem delu *O govorniku* (poglavje o pomembnosti govorništva za družbo in državo) citira

mnenje *Lukia Krasa*: »Nič se mi ne zdi odličnejše, kakor zmožnost z govorjenjem krmariti shode ljudi, privabljeni njihove misli, usmerjati njihova nagnenja, kamor hočeš, in jih odvrniti od česar koli hočeš« (Ciceron 2002, 17-18). V delu je poskušal doseči tudi sintezo filozofske in priročniške retorike, ki se je napajala ob Platonu, Aristotelu in tehničnih virih.

Govor sestavlja šest delov: uvod (*eksordium*), prikaz primera (*narratio*), členitev (*partitio*), potrditev (*confirmatio*), zavrnitev (*refutatio*) in sklep (*conclusio*). Njegov prvi mladostni spis *De inventione* je predstavitev antičnega retoričnega sistema. Govorništvo razume kot »meč in ščit«, kot umetnost urejenega bojevanja z besedami, umetnost prepričevanja z besedami, umetnost prepričevanja o tem, kar je res in kaj je pravično. Tudi iz njegovih drugih del (*De oratore*, *Partitiones oratoriae*, *Orator*, *Topica*, *Brutus* in *De optima genera oratorum*) veje dobro poznavanje Platona in Aristotela (Snoj 1991, 27-29).

Sporočilo dialoga *O govorniku* ni zgolj tehnično, je tudi sporočilo o pravem načinu izobraževanja. Ciceron poudarja, da je prava izobrazba tisto, kar človeka resnično naredi človeka, to so svobodne umetnosti (*artes liberales*) skupaj z naravoslovjem, etiko in družbenimi vedami. Med svobodne umetnosti spadajo: geometrija, umetnost, književnost z zgodovino ter filozofija. *Artes liberales* so torej tisto, kar Ciceron poimenuje prizadevanje za človeškost (*studia humanitatis*), kar se ujema s starejšim grškim izobrazbenim idealom (Movrin 2002, 351-355). Platonovih pogledov ni nikoli postavljajl nasproti Aristotelovim, skušal je zabrisati razliko med njima. Zahteval je sintezo med mišljenjem in govorjenjem, med moralo in slogom izražanja in se s tem nekako približal Izokratu. Poglavitni Ciceronov prispevek, ki je v zahodni Evropi zapustil globoke sledove, je predvsem na področju vzgoje. »Vzgoja govorništva je zanj celostna vzgoja, brez govorniške vzgoje ne more biti nobene vzgoje. Govorniška vzgoja naj povezuje vse stroke, prav vsa področja znanja, vse znanosti. Obenem pa je govorniška vzgoja tudi moralna vzgoja, kajti nihče ne more biti dober govornik, ne da bi bil obenem tudi dober človek« (Snoj 1991, 39).

Tudi priročnik *Retorika za Herenija* (*Ad Herennium*) je v marsičem podoben Ciceronovim stališčem. V štirih knjigah opisuje tehnični sistem klasične retorike, razdeljen na pet tradicionalnih delov, s poudarkom predvsem na sodnem in svetovalnem

govorništvu, podajanju in memoriranju (Bizzell in Herzberg 2001, 241-242). Omeniti velja še teoretika *Kvintilijana* (53–96 p. n. š.), ki je prav tako dobro poznal grško in Ciceronovo tradicijo. Ukvarjal se je z vzgojo, ki jo je analiziral zelo podrobno – od otroštva do zrele dobe. Vsaki od petih umetnosti iz učbenika *Ad Herennium* je posvetil več knjig. Njegov cilj je bil izdelati ideal pravega govornika. Njegova definicija retorike se razlikuje od Aristotelove in Ciceronove, še najbližje je Platonovi. Govorništvo naj ne bo več »meč in ščit« in ne sredstvo za prevlado nad čustvi poslušalcev. Zanj je najpomembnejše, da je govornik dober in časten mož (Kennedy 2001, 132-134).

S širjenjem pisnega sestavljanja in objavljanja v 4. stoletju p. n. š. so se začele retorične študije preusmerjati od ustne umetnosti k pisni. Večina ohranjenih grških in latinskih govorov je bila objavljena v pisni obliki. Rezultat tega je bila priredba prvotne ustne retorike v drugotno, književno retoriko za bralce. Ustno izražanje je bilo v grško-rimski družbi vedno pomemben element in govornik je bil pojem državljanske odličnosti, kot so jo pojmovali sofisti in Ciceron. Cilj retoričnih šol je bil vedno izobraževanje za javno nastopanje. Spretnosti, ki so jih učenci pridobili v retoričnih šolah, so zdaj prišle prav ne le pri govoru, temveč tudi pri književnem ustvarjanju. Z upadanjem politične vloge javnega nagovora je zraslo zanimanje za slog. Najstarejša ohranjena monografija o slogu je *Peri hermenias* (O slogu) atenskega državnika *Demetrija*. V njej obravnava štiri sloge: preprostega, veličastnega, elegantnega in silovitega. Vsakega ponazori s primeri iz klasične grške poezije in proze. Avtor kritizira *Teofrasta* in njegove naslednike, ki so poznali le dva glavna sloga (preprostega in veličastnega). Podaja navodila za dobro pisanje. Najbolj priznana grška razprava o slogu pa je *Peri hypsous* (O vzvišenem) *Kasija Longina*. Vzvišenost je nekakšen vrh ali odličnost razprave, ki si podredi vsakega poslušalca. Kot slogovne vzore poudarja posebno Platona, Demostena in celo Cicerona. Za primer vzvišenega navaja začetek prve Mojzesove knjige (9,9) (Kennedy 2001, 150-152).

Klasična retorika je torej obdobje od sofističnega gibanja v antični Grčiji 5. stoletja p. n. š. pa vse do svetega Avgušтина (Bizzell in Herzberg 2001, 19).

Novi vek se je začel z nenadno silovito retoriko. Sholastična metoda je priznavala le dedukcijo, to je pot od svetopisemske dogme k resničnemu življenju. *Tomaž Akvinski* je sicer ustvaril sintezo med Aristotelom in krščanstvom, vendar je

splošna metoda razmišljanja ostala podobna kot v srednjem veku. Ker to ni prineslo nobenega znanstvenega napredka, je bilo treba preučiti in posodobiti retorično znanost samo.

V začetku novega veka so nastopile korenite družbene, verske, politične in kulturne spremembe. Spremenil se je celoten sistem družbenega povezovanja in organiziranja (Gutenbergov izum tiskarskega stroja, odkritje Amerike, natis Svetega pisma). Tako so lahko duhovniki in verniki sami prebirali Sveto pismo, znanje je začelo napredovati in se je poglobilo. Nov pojem – duhovni napredek je spremenil podobo sveta. Prav tako se je spremenilo pojmovanje nebes in Boga, ki naj bi bil zgoraj, Zemlje in človeka, ki naj bi bival nekje na sredini, ter pekla, ki naj bi bil spodaj. »Ta proces je zajel vse evropske dežele, tudi Slovenijo. Nastalo je neko novo, izredno dinamično medsebojno spoznavanje, učenje in raziskovanje jezikov, narodno in mednarodno politično dogajanje« (Snoj 1991, 74-75).

1.2 Krščanska retorika in homiletika

Homiletika je »praktična teološka veda, ki raziskuje osnovne dejavnike in načela za oznanjevanje Božje besede pri bogoslužju v Kristusovi Cerkvi« (Snoj 1997, 24). Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je homiletika nauk o cerkvenem govorništvu.

Krščanska retorika in njene teološke osnove so se razvile v prvih petih stoletjih po Jezusovem rojstvu v večini mediteranskih pokrajin. Filozofske in retorične smernice tistega časa (predvsem vpliv Platona in Aristotela) so pustile globok pečat v razvoju krščanskih teoloških in retoričnih osnov (Cunningham 1991, 31-32).

1.2.1 Začetki krščanstva in cerkvenega govorništva

Judovstvo in krščanstvo je temeljilo na svetih spisih in je kot del svojih obredov razvilo pridigarstvo. V govorništvu se je pojavil povsem nov element, ki ga klasična retorika ni poznala: zanos, ekstaza. Govorniki so začeli podajati nekaj nadnaravnega, čudežnega. Tako resnice ni bilo treba več dokazovati, ampak je bila čudežno razodeta. »Krščanstvo je skušalo spremeniti svet s pomočjo Božje milosti s pričevanji, pridigami, življenjepisi svetnikov, pismi in drugimi dokazi, prav tako pa z zgledi ali načinom življenja« (Kennedy 2001, 154).

Pričevanje o retoriki najdemo že v prvem poglavju prve Mojzesove knjige v Stari zavezi Svetega pisma, kjer je stvarjenje sveta zapisano kot Božji govor. Bog kot avtoriteta je nekakšna vzporednica etosa v klasični retoriki. Judovsko-krščanska retorika je po obliki nekoliko podobna filozofski retoriki, ki je trdila, da preprosto oznanja resnico. Se pa od nje razlikuje v toliko, da je v krščanski retoriki resnica razodeta ali pa so jo razbrali iz znamenj, ki jih je poslal Bog, medtem ko so resnico v filozofski retoriki odkrili z lastnim trdom prek dialektike. Kljub razlikam sta tako grška filozofska kot tudi judovsko-krščanska retorika pri nagovarjanju poslušalcev, izobraženih v palestinskih retoričnih šolah, uporabljali značilnosti klasične retorike. Bog mora (po mnenju krščanstva) najprej delovati s svojo milostjo, preden posameznik sprejme njegovo Besedo. Tako so pravzaprav osnovna sredstva prepričevanja v najbolj temeljni obliki v judovsko-krščanski retoriki milost, avtoriteta in logos. Božje sporočilo, ki ga človek lahko razume. Ti delno ustrezajo patosu, etosu in logosu v aristotelski retoriki (Cunningham 1991, 32-33).

Druga oblika nagovora v Stari zavezi je napovedovanje oziroma prerokovanje. To lahko primerjamo z uvodom, prikazom, dokazovanjem in sklepom klasičnega govorništva, ki temeljijo na naravni logiki razvijanja idej. Tudi knjige Nove zaveze vsebujejo nekatere značilnosti klasične retorike, združene z judovsko tradicijo, poseben pečat pa so jim vtisnili krščansko prepričanje in vrednote. »Krščansko pridiganje ni bilo prepričevanje, temveč razglašanje ali oznanjanje, ki temelji na avtoriteti in milosti, ne na dokazih« (Kennedy 2001, 163).

Zgodovina cerkvenega govorništva sega vse od krščanskih začetkov (Kristusovi, Petrovi, Pavlovi govori oziroma pisma Rimljanom, Korinčanom, Efežanom in tako naprej), prek pisem apostolov, pa do nicejskega (325 n. š.) in carigrskega (381 n. š.) koncila, ko je bilo cerkveno govorništvo še posebno bogato. Govori v Apostolskih delih niso klasični govori (na primer Petrov prvi govor). To je misijonarska pridiga (v judovstvu zavezni govor).

Nekateri preučevalci Biblije menijo, da so na Pavlova pisma vplivale razporeditev vsebine, argumentacija in retorične figure iz klasične retorike. Nekaterim pismom (na primer Pavlovem pismu Galačanom) lahko z analizo določimo uvod, prikaz, napoved dokazovanja, dokazovanje in sklep. Tudi pri njegovih drugih pismih zasledimo konvencionalne retorične strukture, sredstva za določitev snovi in slogovne prijeme (Kennedy 2001, 161).

Prvi govorniki so delovali brez vsakršnega poznavanja retorične znanosti. Avtor prvega sistema krščanske retorike je *sveti Avguštin* (354 do 430 n. š.). Napisal je veliko pridig, komentarjev, razprav in pisem. Njegova dela so se v veliki meri ohranila. V dialogu *O redu* meni, da znanje pridobimo od avtoritete ali z razumom. K razumu sodi predstavitev sedmerih svobodnih umetnosti: gramatike, dialektike, retorike, aritmetike, glasbe, geometrije in astronomije. Temu so sledili bolj poglobljeni razmisleki o vlogi retorike v krščanskem znanju. Njegov dialog *O učitelju (De Magistro)* poudarja osnovni argument, da se ljudje ne morejo sporazumevati z besedami brez poznavanja resničnosti Boga. Meni, da niti govorništvo niti spretnost v razpravljanju nista krščanski, saj je govorništvo sposobnost govoriti ali primerno razložiti, kaj mislimo. V delu *O krščanskem nauku (De doctrina Christiana)* trdi, da vere ni moč dokazati, v dogme je treba verjeti. Krščanska retorika se na splošno ujema z njegovo lastno prakso v homiletičnem pridiganju (Corbett in Connors 1999, 487-488).

Pravil retorike se ni treba učiti, saj se govorništva lahko naučimo s posnemanjem govorniških zgledov. Posnemanje je bilo eno najpomembnejših pedagoških orodij klasičnih retorikov. Govornik naj vzpodbuja in oživlja vero z lepoto besede, ki poslušalce pripelje do zamaknenosti. »Avguštin je nadaljeval tradicijo antičnih govornikov, zlasti Cicerona, in jo povsem prilagodil potrebam krščanstva. Tako je na primer tri dolžnosti govornika (da uči, razveseljuje in gane poslušalce) povezal s tremi

vrstami sloga, kot je to storil Ciceron v spisu *Govornik* (učenje s preprostim, razveseljevanje s srednjim in vzgibavanje z veličastnim)« (Kennedy 2001, 197).

S poudarjanjem govornikovega življenja poudari etos kot pomemben dejavnik v retoriki, ki je zanj predvsem skladnost med govornikovim življenjem in nauki. Etos tako postane moralna avtoriteta. Iz njegovega dela *O krščanskem nauku* je razvidno, da so njegovi govori namenjeni že verujočim, da je njegova krščanska retorika ljudska (namenjena ljudem iz različnih okolij), da ima slog večjo vlogo kot določitev stvari. Čeprav ima krščanska retorika po njegovem mnenju natančno določeno vsebino, ni ločena od posvetne retorike. Njegovi spisi o gramatiki, dialektiki in retoriki kažejo na nekakšno versko nevtralnost, ki jo lahko kristjan uporabi za krščanske namene. Čeprav je zavračal prazno napihnjenost, je vseeno obdržal nekatere značilnosti sofistike, zlasti poudarke na funkciji govornika, posnemanju in slogu. Avguštinova retorika sledi v veliki meri tehnični tradiciji priročnikov, delno sofistični, zaradi zahteve po resnici pa tudi filozofski tradiciji (Bizzell in Herzberg 2001, 450-452).

Iz njegovega dela *O krščanskem nauku* so črpali mnogi srednjeveški pisci, na primer *Tomaž Akvinski* (1224–74 n. š.), najvplivnejši sholastični filozof. Prišel je do podobnih ugotovitev kot Avguštín – da metafora ni tako pomembno poetično sredstvo, vendar sveti nauk zahteva, naj bo resnica zastrta, kar naj bi bila umska vaja za razmišljujoče in obramba pred posmehom neverujočih. Beseda v Svetem pismu ima lahko dobeseden, alegoričen, antropološki ali moralen pomen. Dobro je poznal Ciceronov spis *O določitvi snovi*. V svojem delu *Summa Theologica* je razpravljal o uporabi metafore v Svetem pismu in o vprašanju, ali imajo lahko besede v Bibliji več kot en pomen (Kennedy 2001, 198-241).

V srednjem veku, ko je stopila v ospredje misijonska pridiga (poleg preroške, panegirične in homiletične), so nastopili pridigarski redovi (frančiškani, dominikanci, benediktinci, cistercijani in tako naprej). Klasična retorika je v številnih oblikah ustnega in pisnega izražanja zahtevala poglobljeno teološko znanje in retorično spretnost. Pri tem velja omeniti tudi razprave drugih cerkvenih očetov, na primer papeža *Gregorija Velikega* (591 n. š.). Izhajal je iz Platonovih in Aritotelovih poimenovanj retorike (kako naj duhovniki širijo znanje o Svetem pismu, kako naj svoje govore prilagodijo strukturi poslušalstva in podobno). Poudarjal je pomen pridigarstva. Omejeval se je na vsebino

pridig in ni omenjal njihovih retoričnih značilnosti. Njegovo delo *Cura Pastoralis* (*Pastoralno vodilo*) je znatno prispevalo k zmanjšanju vloge in vpliva retorike. Prav tako je bila retorika mnogih avtorjev podoba zgodnje krščanske retorike, ki je temeljila na sklicevanju na avtoriteto ter na zunanjih sredstvih prepričevanja (spisi *Bede Častitljivega*), čeprav ni dosegla vpliva, ki ga je imela nekoč. Šele poznejši vplivnejši pisci so ponovno oživili praktični pomen retorike (*Albin, Maver, Notker*). Nekateri so si za cilj postavili boljše poznavanje ciceronske retorike (Kennedy 2001, 224-226).

Cerkveni govorniki so poudarjali, da je božja beseda učinkovita tudi brez zaslug oznanjevalca, čeprav tudi zgled oznanjevalca prispeva k njegovi učinkovitosti. Oznanjevanje ne posreduje znanstvenega sistema ali nauka, temveč gre za sporočilo o življenjskih vrednotah, o srečanju z živo osebo. Takšno sporočilo vzbuja pri poslušalcih upanje, da je dosegljivo tudi njim. Govorniki so se zavedali, da so zelo pomembna in učinkovita sredstva komunikacije med ljudmi tudi njihov glas, njegova barva, višina, hitrost govora, kretnje, skratka celotna govornikova drža. Njihovo poglavitno sporočilo torej ni bila le beseda, temveč tudi pridigarjeva drža. Vsa komunikacija je bila podrejena dogmatskemu verovanju in zelo strogim pravilom sloga in strukture govora.

Danes razlikujemo cerkvene govore glede na namen, ki ga želi govornik doseči (poučni in vzpodbudni), in glede na vsebino. Namen poučnih govorov je poglobljanje vere in krščanskega življenja poslušalcev, namen vzpodbudnih pa motiviranje poslušalcev za bolj zavzeto krščansko življenje. Po vsebini so bogoslužne homilije (pridige) lahko biblične, liturgične ali tematske.

Priročniki o »tematskem« pridiganju so začeli nastajati v zgodnjem 13. stoletju, najprej v Angliji (*Aleksander iz Ashbyja* in *Thomas Chabham iz Salisburija*). Pisci so sestavne dele govora, kot so opisani v *Retoriki za Herenija*, prilagodili potrebam pridigarjev. »Izraz tematska pridiga pomeni sistematično in logično obliko pridiganja, ki je v nasprotju z neformalno in razpuščeno zgradbo homilije« (Kennedy 2001, 245). Tematsko pridiganje ni bilo usmerjeno v spreobrnitev poslušalcev. Pridigarjeva naloga je bila poučevanje o pomenu Biblije, s poudarkom na moralnih dejanjih. Razprava o pridiganju *Oblika pridiganja*, delo *Roberta iz Basevorna*, govori o metodi sestavljanja tematskih pridig. »Metodo pridiganja primerja z logiko, kot metodo sklepanja. Pridiga naj vsebuje moralne in poučne prvine. V njegovih trditvah se kaže vpliv Cicerona in

Avguština, saj govori tudi o dolžnostih, ki jih mora izpolnjevati pridigar in so izpeljane iz govornikovih dolžnosti (kot pri Ciceronu: poučevati, ugajati in ganiti)« (Kennedy 2001, 274).

Poleg zavzetosti cerkvenih očetov je treba omeniti tudi kritike in teoretike, ki so retoriko kritizirali ali celo povsem zavračali, pa tudi tiste, ki so želeli podrobno in sistematično raziskati slog in so priporočali vrnitev k Ciceronovim pismom ter se zavzemali za preprostost in jasnost (na primer *Desiderius Erasmus*, *Juan Luis Vives* in drugi). *Philip Melancthon* (1497–1560 n. š.) je menil, da sta v retoriki umetnost in znanost združeni v eno. Retorika je znanost vseh znanosti. Pravilno sestavljen govor je umetnost, ki prevzame človekovo dušo. Mnogi misleci in kritiki so takšno retoriko kritizirali kot nepošteno spretnost. *Francis Bacon* je na primer menil, da ljudje bolj upoštevajo besede, kot stvari same. Odlikoval se je kot dober govornik. Po njegovem mnenju je dolžnost in naloga retorike pritegniti razum k domišljiji. Ta opredelitev se osredotoča na funkcijo retorike, na njen prvotni namen, ne na njene drugotne izraze. Bacon je ponovno poudaril domišljijo v retoriki, s čimer je usmeril pozornost na vlogo poslušalcev. Govornikova domišljija, podprta z logičnimi argumenti, vzvalovi poslušalce, da zavzamejo neko stališče (delo *The Advancement Learning*). Za Bacona je retorika odlično dodelana znanost, ki je zaradi velike praktične uporabnosti po pomembnosti enakovredna logiki. O slogu Bacon ne govori, ne zdi se mu bistven. Temeljno delo o retorični vedi pripisuje klasičnim avtorjem, zlasti Aristotelu in Ciceronu, čeprav je kritičen tudi do njiju (Bizzell in Herzberg 2001, 736-739).

Tako je bila retorika nekaj časa povsem razvrednotena (razen v angleškem šolskem sistemu) in poučevanje retorike je v 19. stoletju povsem zamrlo. Retoriko je kategorično zavračal tudi *Kant* v Nemčiji. V obeh svojih delih (*Kritika čistega razuma* in *Kritika razsodnosti*) je poudarjal, da je retorika zvijačna umetnost, ki izrablja slabosti poslušalcev.

Šele sodobna demokratična družba je začela pod vplivom Američanov raziskovati besedno komunikacijo, ki je dobila v tehnično razvitih sistemih vedno nove oblike. »Prvi izvirni pouk retorike v Ameriki je bil niz predavanj, ki jih je imel *John Witherspoon* v okviru tečaja moralne filozofije in govorništva. Retoriko je navezoval na politiko in etiko, kot praktično urjenje v sestavljanju govorov, v argumentiranju in

javnem nastopanju. Pri svojih predavanjih je pogosto navajal Aristotela, Cicerona, Longina in druge retorike» (Kennedy 2001, 316-318).

V 20. stoletju je postal študij klasičnih retorikov osnova za analiziranje klasičnih, srednjeveških, renesančnih in novejših besedil. Pozneje in še danes predstavlja klasična retorika običajen pripomoček za razlaganje Biblije.

V Katekizmu Katoliške cerkve lahko preberemo, da »Cerkve s svojim naukom, življenjem in bogočastjem trajno nadaljuje in vsem rodovom predaja vse, kar sama je, vse, kar veruje. Njena naloga je avtentična razlaga božje besede, ki je zaupana cerkvenemu učiteljstvu, papežu in škofom v občestvu z njim« (Slovenska škofovska konferenca 1993, 43).

Teologija (bogoslovje), kot veda o Bogu in o stvareh v odnosu do njega, je kristocentrična in pastoralna, odprta za vprašanja človeškega življenja. Namenjena je oznanjevanju eksistencialne razlage Svetega pisma, to je evangelija. Oznanjevanje je torej osnovna naloga Cerkve. Pri oznanjevalni ali kerigmatični teologiji govorimo o »dveh različnih oblikah oznanjevanja: oznanjevanje pri bogoslužju, pri katerem sta pomembni retorika in homiletika, in oznanjevanje zunaj bogoslužja, kjer sta pomembni vedi didaktika in katehetika. Obe področji se med seboj razlikujeta in dopolnjujeta« (Snoj 1997, 22-24).

Zapisi o posredovanju svetopisemskih vsebin so zelo skopi. Šele prevod bogoslužnih knjig v živ jezik svetih Cirila in Metoda je obelodanil ves trud, ki so ga oznanjevalci vlagali v oznanjevanje. Cerkevni govori (pridige) niso usmerjali kristjanov zgolj teoretično, saj ni šlo za retorično načelo ustvarjanja in premagovanja nasprotnika, temveč za izključno pozitivno graditev skupnosti vernih in izpolnitev govornikovega poslanstva. Ker je delovanje kristjanov izrazito občestvenega (skupnostnega) značaja, je eden od ciljev duhovnikovega govora, ki močno presega retoriko, ustvarjanje dialoškega ozračja in morebitnega soglašanja glede nekaterih osnovnih usmeritev poslušalcev. Govornik spodbuja poslušalstvo k presoji, hkrati pa ne prezre osebnih odločitev vernikov. Da bi bila ta odločitev svobodna, mora govornik obvladati večino dialoškega komuniciranja, ga spodbujati in vzdrževati.

1.2.2 Človeška oznanjevalna govorica

Oznanjevanje pri bogoslužju vključuje retoriko in homiletiko. Homilija (pridiga kot osebni nagovor) je del bogoslužja, ki omogoča, da verniki spoznavajo in izkusijo božjo navzočnost. Gradi na pomenskem prenosu, na simbolizaciji besede, uporablja sopomenke, ustvarja prispodobe. Govornik mora dobro poznati slovnično zgradbo jezika in pravila učinkovitega izražanja. Kakovost govora določajo natančno predpisana liturgična besedila, razlago besedil pa oblikuje govornik sam. V taki komunikaciji vsi dejavni udeleženci vplivajo drug na drugega, se preoblikujejo v medsebojnem delovanju, saj je lahko človek v različnih socialnih situacijah ne le odziven, temveč tudi ustvarjalen. Tako govorniki (cerkveni, pa tudi drugi) ustvarjajo nekakšen postopek vrednotenja, osmišljanja izkušenj, preoblikovanja pričakovanj in iskanja resnice. V različnih govorih (ne le v homiletični razlagi) nastaja komunikacija med govornikom in poslušalci vedno v časovnem sosledju preteklost – sedanjost – prihodnost. Poteka samo v eno smer, govornik ne more izbrisati svojih besed. Njihov pomen, njihovo sporočilo ostaja in z njim ostaja njegovo besedno vzpodbujevalno ali pa tudi razdiralno jedro. Cerkveni govori seveda dosežejo le udeležence pri bogoslužju, za vse ostale pa Cerkev išče druga, sodobna kulturna središča (družbena občila, misijonska dejavnost,...) (Snoj 1997, 91-93).

Retorika je sestavni del krščanske teologije. Moč prepričevanja, ki ga ima retorična teologija, izhaja iz večplastne harmonije pathosa, ethosa in logosa. Tako se vsi trije načini prepričevanja zlijejo v eno, kompleksno in prepričevalno teologijo – praxis (Cunningham, 1991, 204-205).

Po Aristotelu so ravno ti trije načini (pathos, ethos, logos) sestavni del prepričevanja. Pathos je način, kako poslušalca usmerimo v določeno smer prek čustev. Ethos predstavlja moralno lastnost govornika, ki vpliva na to, kako bodo poslušalci sprejeli njegovo prepričevanje. Logos pa je po Aristotelu samo besedilo, prepričevanje, oziroma njegovi argumenti.

1.2.3 Simbolika besed in znamenj v homiletiki

Vse kulture in religije posredujejo prepričanje o prvotnem načinu življenja in o prvinskem stanju duha vsega človeštva. Toda: kakšna bi morala biti sodobna govorica, ki bi lahko izrazila vse to, kar giblje ljudi vseh časov in narode vseh kultur? Vsebovati bi morala to, kar vsi ljudje doživljajo in izkušajo: njihov notranji svet in okolje, njihovo usodo, kar je razodeto v naravi in skrito v srcu, strah in upanje, prirojeno predznanje ljudi, spreminjanje stvari, rojstvo in smrt, dan in noč, menjavo v naravi in duši – začetek, vzpon in konec stvari. (Rosenberg 1987, 23).

»Beseda simbol prihaja iz grškega glagola *symballo*, kar pomeni sestaviti skupaj– namreč večer pomen in zemeljski pojav v eno, vendar ne samovoljno, temveč tako, da v znova nastali tvorbi najdemo prvotno edinstvo« (Rosenberg 1987, 25-26).

Simbol je vidno znamenje nevidne stvarnosti, ki nam jo nakazuje, prisposablja in razodeva. V njem sta vedno dve podobi: tista, ki jo vidimo, in druga, ki jo ta samo nakazuje, na katero meri, jo prisposablja (Trstenjak 1996, 7). Simbol je vselej prisposoba. Svetopisemska Nova zaveza je vrsta samih simbolov, ki bralca opozarjajo, da onstran telesnega sveta obstaja še duhovni svet, ki je bogatejši in močnejši od telesnega.

Sveto pismo posreduje sporočilo, ki ga deloma prenaša v obliki videnj, ne toliko s slikovno govorico. Svet postaja skupek simbolov, ki s svojimi podobami oznanja nekaj, kar presega sam svet, razlaga Sveto pismo, ki uporablja simbolični način mišljenja in posredovanja. Tudi vesolje postaja posrednik božjega sporočila. Stvarstvo naj bi bilo prerokba o Bogu.

Sveto pismo govori tudi o prisposobah. Te so sicer sorodne simbolom, vendar jim niso enake. Prisposoba razodeva nek duhovni vidik in je opozorilo na skrito, neposredno dostopno plast bitja. Nanaša se na resnično, sicer še razumsko dosegljivo. Tako je tudi vesoljni svet simbolov, ki jih človek ustvarja v znanosti, umetnosti, tehniki in religiji, stvaritev človekovega duha, utelešenje njegove ustvarjalne sile.

V Katoliški cerkvi so se znamenja simboličnega načina mišljenja nenehno ohranjala in bogatila. Srednjeveški človek je samoumevno živel v svojem simboličnem svetu, današnji verni človek pa to področje zavestno spremlja. Prepričan je, da tudi njegovo razumsko in čustveno prepojeno življenje vodijo globinske in duhovne moči, ki se izražajo v simbolih (Dermol Hvala 2004, 93-102).

»Vsaka religija ima duhovne korenine. V simbolu duh in duša nista v nasprotju s svetom in Bogom, nasprotno: simbol ju povezuje. V njem se srečuje notranje in zunanje, zgornje in spodnje, nagon in duh, domišljija in pojav, smrtno in večno« (Rosenberg 1987, 43).

Nikoli ni bilo kulture, ki je ne bi prevevali simboli, razen v času propada. Srečanje z resničnostjo je človeka nenehno nagibalo k oblikovanju govornice, s katero bi lahko posredoval tudi doživeto duhovno resničnost. Najstarejši med človekovimi simboli – srečamo ga v vseh kulturah in religijah, v pesnitvah in v upodablajoči umetnosti, in sicer kot osnovni izraz – je križ. Prvi kristjani ga sicer niso poznali; med slikarji v katakombah se je pojavil pozneje. Za današnjega vernika je znamenje vnovičnega Kristusovega prihoda, je središčni simbol krščanstva, saj pomeni znamenje odrešenja.

Potrebno je omeniti tudi simboliko barv. Svetloba je v religiozni simboliki narodov prisposodba ali odsev Boga. Znanilci svetlobe so barve. Šele po njih, ki oblačijo vse dele sveta, spoznavamo bistvo vseh stvari. Barva razodene pomen vsakega bitja in njegovo vrednostno mesto v prvobitnem svetlobnem svetu.

Barvitost neba je prisposodba vseh barvitosti na zemlji: nebeško modra, ognjena jutranja zarja, rdeča večerna zarja, zlata opoldanska žerjavica, modro-zeleni in vijoličasti svit in podobno. Barve so združene v kozmičnem znamenju na nebu – v mavrici. Sveto pismo razlaga mavrico kot simbol zaveze Boga s človekom, kot znamenje miru in splošne sprave. Simbolika barv je postala močneje izražena prav v okviru krščanskega verovanja (Trstenjak 1988, 47).

Liturgija je sestav izrazov in znamenj. V religioznem in teološkem jeziku pogosto uporabljajo izraz simbol za znamenje vere, to je znamenje, ki mu poleg naravnega pomena pripisujejo dodaten, nadnaraven pomen, ki ga lahko razumemo samo

s pomočjo vere. Liturgično dogajanje je nekaj celostnega, saj vključuje izrazno razsežnost človeka: besedne oblike izražanja vse od preprostih besed in stavkov do umetniških pesniških besedil, molitvenih obrazcev posameznika in splošno razširjene skupinske molitve, zvočne oblike izražanja (petje) in z gibanjem izraženo religioznost (sedenje, stanje, klečanje). Simbolna dejanja so tudi krščanski zakramenti (krst, prvo obhajilo, birma) (Richter 1993, 15-30).

Tako ima duhovnik za posredovanje svetopisemskih vsebin na voljo simboliko besed in znamenj. Metaforična in simbolična govorica v Svetem pismu nagovarja človekovo logično mišljenje, njegovo sposobnost domišljije, doživljanja in povezovanja.

Simbolična znamenja so več kot gola znamenja: so tudi opomin in signal za človekovo pozornost. So hkrati dogodki, ki opozarjajo, kako in kam naj človek usmeri svoje življenje. Naloga ljudi je, da prepoznajo znamenja časov, ki jih nagovarjajo in sproti razgrinjajo kopreno trenutka, v katero je zavita sedanost, da se prepoznajo v življenju in najdejo svoje pravo mesto, ki ga zahteva od njih trenutek (Trstenjak 1996, 25).

Znamenja kličejo k odgovornosti, oživljajo v človeku zavest o svobodnosti in ga spodbujajo k ustvarjalni dejavnosti. Slikovna govorica oblikuje in navdihuje nove podobe, vzbuja doživetja in omogoča nove načine mišljenja. Simboli posredujejo pomembna sporočila na zavestni, podzavestni in nezavedni ravni. Del slikovite govorice v Cerkvi sta tudi igra in petje, ki imata združevalno moč, saj udeležencem pomagata pri iskanju življenjskega ravnotežja.

1.3 Kritika krščanske retorike

Ne poznamo popolnega sistema ali popolne organizacije. V vsaki doktrini se najdejo kritiki, ki opozarjajo na stvari, ki jih zagovorniki jemljejo kot samoumevne. Kritiki poudarjajo tiste lastnosti, ki jih zagovorniki raje ne bi slišali ali pa jih ne

poznajo. Vpogled v kateri koli sistem z drugega vidika je ključen za njegov razvoj ali propad.

Kot smo že povedali, je krščanska retorika izšla iz sistemov klasičnih retoričnih šol antičnega sveta. Vsi štirje cerkveni očetje (sveti Avguštin, sveti Ambrož, sveti Hieronim in Gregor Veliki) so bili priznani in izobraženi govorniki klasične retorične šole. Danes so sicer bolj znani kot veliki misleci zahodne teologije, toda takrat so veljali za odlične pridigarje – prepričevalce o božji modrosti. Sveti Avguštin je uporabljal klasične retorične prvine, da je utemeljil vero kot neizpodbitno dogmo (Jordan 2006, 328-329).

V srednjem veku so klasične oziroma tako imenovane poganske retorične šole zamrle in z njimi sta zamrla tudi retorični napredek in izvenkrščanska filozofija. Pozneje so se v novem veku pojavile skupine ljudi, ki so začeli na novo odkrivati misli antičnega sveta in jih nadgrajevati. Vrstile so se množične kritike takrat okrnele krščanske retorike. Pisci, kot so *Pascal*, *Schleiermacher* in *Kierkegaard*, so pisali alternative in kritike o krščanski retoriki, ki jih je Cerkev takrat zavračala. Glavni argument Cerkve je bil, da je jezik in način govorjenja, ki ga uporabljajo, Božji in se ne more primerjati z vsakdanjo govorico. Ta argument je najstarejši retorični kliše, ki ga je uporabil že Sokrat – zanikanje retorike je že retorično dejanje. Krščansko govorništvo si s tem, ko zanika uporabo retorike, odvzame možnost nadzora nad zlorabami. Tako se hitro zgodi, da nekdo uporabi ideje krščanske retorike v svojo korist. To se je dogajalo v preteklosti, ko so zlorabili krščanske retorične vrline in uprizarjali tako imenovane love na čarovnice, in v sedanjosti, ko se jo zlorablja na raznovrstnih nestrpnih shodih (Jordan 2006, 329-332).

Omeniti je treba tudi kritična stališča do krščanske retorike v 20. stoletju, ki brez dvoma vplivajo na sodobne pristope k retoriki. Večina jih vsaj delno izvira iz grško-rimske teorije. *Umberto Eco* kritizira retoriko kot prenasičeno z mrežo asociacij, zlasti pri določitvi snovi, njeni razporeditvi in slogu.

2 Cerkvno govorništvo na Slovenskem

Zelo dober pregled cerkvenega govorništva najdemo v literarnih zgodovinah različnih avtorjev. Izčrpnjši sta *Zgodovina slovenskega slovstva I.* (uredil L. Legiša, Ljubljana 1956) in *Zgodovina slovenskega cerkvenega govorništva* Antona Medveda, objavljena v publikaciji *Voditelj v bogoslovnih vedah* 9 (1906). Za novejšo obdobje pa so pomembni zbirka *Acta ecclesiastica Sloveniae* (Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti), *Zborniki simpozijev v Rimu* in druga posamična dela (Snoj 1997, 124-125).

Za prve oznanjevalce na naših tleh veljajo *Mohor* in *Fortunat*, *Viktor Ptujski*, *Maksim Emonski*, *Maksimilijan Celjski* in drugi (Snoj 1997, 126). Mnogi so se v svojih razlagah Svetega pisma naslanjali na grške cerkvene očete. Govorništvo se je razvijalo v slovenskem, nemškem in latinskem jeziku. Za slovensko zgodovino in zgodovino cerkvenega govorništva je najpomembnejše obdobje misijonarjenja med Slovenci (pokristjanjevanje). Dragocen spomenik cerkvenega govorništva je Pridiga o grehu in pokori, ki jo v tradicionalnem slovstvu imenujemo *Adhortatio ad poenitentiam* oziroma *Drugi brižinski spomenik* (okoli 1000 n. š.). To je prvi v celoti ohranjen slovenski govor. Obsega približno šeststo besed. *Jože Pogačnik* izčrpno analizira zgradbo in slog ter ugotavlja slogovne postopke ciceronskega izvora. Besedilo je nastalo pod vplivom antične in slovanske tradicije (Faganel 2001, 360-361).

Za veliki prelomnici v govorništvu veljata tudi protestantska reformacija (*Primož Trubar*, *Jurij Dalmatin* in *Sebastjan Krelj*) in Katoliška prenova (škof *Tomaž Hren*, jezuit *Janez Čandik*). Primož Trubar je v drugem delu *Katekizma* (1550) objavil *Pridigo o veri, njenih lastnostih in učinkih*, ki je služila kot pripomoček za duhovnike. Med pridigarske pripomočke lahko štejemo tudi Trubarjeve knjige *Ta prvi del noviga testamenta* (1558), *Ta celi novi testament* (1582), prevod Luthrove *Hišne postile* (1559) in *Cerkovna ordninga* (1564). Sebastjan Krelj je 1564 izdal priročnik za pridigarje *Postila slovenska*, Jurij Dalmatin pa je 1576 objavil prevod pridige *Johannesa Brenza* *Ena lepa inu potrebna pridiga od pasiona Kristusoviga*. Tudi gibanje Katoliška prenova priča o obsežni in temeljiti oratorski dejavnosti. Škof Tomaž Hren, odličen govornik, je

uporabljal vire, značilne za dobo katoliškega preporoda: Sveto pismo, grške in latinske cerkvene očete, od filozofov pa Platona in Aristotela. Zagovarjal je preprosto, lahko razumljivo in kratko pridigo. Pridige naj bi poslušalce izobraževale in izoblikovale v veri (Faganel 2001, 362-364).

Čeprav so protestantske knjige zažigali, da ne bi zavajale katoličanov, je imel prav Hren v svoji vnemi velike načrte za katoliško obnovo: ustanovitev tiskarne, izdajo katekizma, pesmarice in molitvenika. Uresničiti pa mu je uspelo le izdajo lekcionarja, ki ga je pripravil jezuit Janez Čandik (*Evangeliji inu Lystuvi*). Ob tem se je znatno opiral na Dalmatina. Tako so katoliški duhovniki uporabljali Dalmatinovo Biblijo in Čandikov priročnik. Žal se je ohranilo le 53 Hrenovih pridigerskih osnutkov (Dermol Hvala 2004, 100).

Od 17. do 19. stoletja je na Slovenksem prav tako oznanjevalo nekaj pomembnih mož: *Janez Svetokriški* (1647–1724), *Rogerij Kramar Ljubljanski* (1667–1728) in *Jernej Basar* (1683–1738). Janez Svetokriški je osrednja osebnost med slovenskimi baročnimi govorniki. Izdal je pet knjig pridig v slovenskem jeziku z naslovom *Sacrum Promptuarium* (233 govorov, razdeljenih na svetniške, nedeljske in priložnostne). Osrednji del pridige ima skladno s sholastičnim izročilom tri dele: pripovedovanje dokazov, postavljanje ugovorov in navajanje odgovorov. Pripoved je podkrepljena s svetopisemskimi navedki iz Stare in Nove zaveze. Retorika Svetokriškega je organizirana dramaturško, enciklopedično in konceptualistično.

Prav tako odličen govornik je bil Rogerij Ljubljanski. V svoji zbirki pridig z naslovom *Palmarium Empyreum* (Zmagovita nebesa) navaja petdelno zgradbo pridige: sinopsis, propositio oziroma exsordium, inductio, confirmatio in epilogus. Zasnova pridige Jerneja Basarja pa je drugačna od zasnov njegovih sodobnikov, je predvsem strogo razumsko naravnana. Izdal je 52 nedeljskih pridig (1734) (Faganel 2001, 366-369).

V 19. stoletju so bili pomembnejši cerkveni govorniki škof *Friderik Baraga* (1797–1868), slovenski prosvetitelj škof *Anton Martin Slomšek* (1800–1860), škof *Janez Zlatousti Pogačar* (1811–1884), škof *Mihael Napotnik* (1850–1922) ter *Matija Vertovec* (1784 – 1851). Anton Martin Slomšek spada med govornike, ki so se na svoje

govore temeljito pripravljali. Znan je po prvem pridigarskem učbeniku z naslovom *Vaje cerkvene zgovornosti*. V njem priporoča duhovnikom: izbiro predmeta govora, zbiranje potrebnega gradiva, razvrstitev gradiva, odbiranje gradiva, določitev sloga, izbiro besed in jezika, skrb za izvirnost in primerno dolžino (Faganel 2001, 371-372).

Drugi vatikanski koncil (1962–1965) je oznanjevanje pri liturgiji temeljito prenovil in razširil, izdali pa so tudi prehodna navodila za oznanjevanje (splošna načela in razlaga besednega bogoslužja). Kot že omenjeno, so lahko homilije biblične, liturgične ali tematske. Prav v času druge svetovne vojne, pa tudi danes, je zanimiva in pomembna tematska pridiga. Z njo lahko duhovnik:

- razlaga nek vidik življenja cerkve, pa tudi naloge kristjanov v življenjskih ali družbeno pomembnih vprašanjih,
- poudarja neko svetopisemsko vsebino kot oporo določeni tematiki ali
- ponovno zgradi razrahljano ali porušeno ravnovesje med poslušalci zaradi kritičnih sprememb v družbenem dogajanju (je dobro sredstvo za utrjevanje vere in iskanje notranjega ravnotežja) (Snoj 1997, 151-160).

Tako poslušalce spodbudi in jih motivira za razmišljanje in morebitno odločanje. Povabilo k udejanjanju je učinkovitejše, če duhovnik govori z žarom in prepričljivo, če utemelji svoje trditve, če se poslušalci počutijo osebno nagovorjene, če ob njegovi predstavitvi uvidijo vrednoto zase. Kadar duhovnik upošteva nehomogenost poslušalstva (stari, mladi, preprosti, izobraženi), vplive okolja, njihovo razpetost in negotovost v kritičnih razmerah, se vživi v njihov družbeni in duhovni položaj in potrjuje svoja stališča z lastnim življenjem, bodo poslušalci njegove besede vzeli resno. Njegova dolžnost pa je, da daje prednost življenjskem pričevanju ob odkrivanju svetopisemske besede.

Doktor *Anton Trstenjak* v svoji knjigi *Pastoralna psihologija* (Trstenjak, 1987, 38-41) poudarja osebnostne kvalitete pravega dušnega pastirja, ki mora biti:

- živa osebnost, v kateri mora biti uresničena verska vrednota, saj lahko le tako posreduje vero vernikom,

- v vsakem človekovem spodrsaljaju mora videti opomin zase, ne zanj,
- biti mora docela pošten in pristen v mišljenju in osebem življenju in
- njegovo нравno višino in dostojanstvo mora oblikovati ljubezen do bližnjega in do Boga, ki sta najzgovornejši dokaz odkritosti njegove vere in zaupanja.

Podobno stališče je imel že Ciceron, ki je poudarjal, »da je lahko samo dober človek resnično velik govornik in da ni mogoče priti do trdne izobrazbe le s tehničnim urjenjem, temveč je potrebno široko znanje in izoblikovan duh« (Ciceron 2002, 356).

Trstenjak je kritičen tudi do oznanjevalnega dela duhovnikov. Navaja, da bi moralo imeti oznanjevalno delo več poudarkov: »dogmatični poudarek, juridični, moralni in ascetični poudarek« (Trstenjak 1987, 16-17). Dogmatični vidik dušnega pastirstva gleda predvsem na človekovo versko prepričanje, to je na njegov odnos do versko-moralne resnice. Pri juridičnem vidiku mora biti pozoren predvsem na skladnost zunanjih dejanj z obstoječimi juridičnimi zakoni in predpisi. Moralni vidik gleda na človekova notranja dejanja volje, to je na njegovo нравnost. Ascetično usmerjeno dušno pastirstvo pa je v jedru stopnjevan moralni vidik. To ni samo minimalno doseganje in skladnost z moralnimi predpisi, temveč moralna popolnost pri dušnem pastirju in vernikih. Še višji ascetični vidik Trstenjak imenuje mistična usmerjenost.

Pridigar kot komunikator je uspešnejši, če vzbudi pri poslušalcih prepričanje o svoji resnicoljubnosti, dobri informiranosti in zanesljivih virih svojih informacij, če ne zastopa skrajnih ali malo verjetnih stališč, če ima dober občutek za probleme, ki jih navaja, in če ima dober moralni značaj, da načelno ne izrablja ali zavaja javnosti. Že Aristotel je poudarjal, da mora biti govornik zelo etičen človek, kajti »le tako ga javnost sprejme kot zaupanja vrednega človeka« (Ule in Kline 1996, 24). Govornik z dinamičnim in močnim govornim slogom vzbuja več zaupanja, večji vtis pa naredi tudi govornikova osebna zavzetost za problem. Za religiozne govornike je še posebej značilno, da v svojih nagovorih vnaprej povedo, da želijo na določen način vplivati na poslušalce in prav zato je odziv javnosti pozitiven. Do govornikov, ki prikrivajo svoje namere, pa so poslušalci poudarjeno pozorni in pozorno kritični. »Govorniki, ki imajo veliko socialno moč (socialni ugled, avtoriteta), imajo velik vpliv na javnost, saj je javnost bolj pripravljena slediti njihovim nasvetom in sprejeti njihova stališča« (Ule in

Kline 1996, 100). Poslušalci brezpogojno sledijo avtoriteti, ki jo sprejmejo, spoštujejo, saj jih nekako razbremeni njihove lastne odgovornosti. Če so govornikovi pozivi tako močni, da vzbujajo čustveno napetost, se lahko poslušalci umaknejo iz ogrožujoče situacije ali pa se soočijo z nevarnostjo (sprejmejo priporočila govornika).

Čeprav so ljudje različno dovzetni za prepričevanje, nekateri zlahka sprejmejo govornikova sporočila, drugi pa trdneje ostajajo pri svojem mnenju. Vse to je odvisno od osebnostnih lastnosti poslušalca: od njegove inteligence, samospoštovanja, starosti, spola, dogmatizma in avtoritarnosti.

Bolj inteligentni ljudje so na splošno manj podvrženi prepričevalnim vplivom, ker so bolj kritični in imajo večje sposobnosti za razumno presojo dokazov. Ljudje z visoko stopnjo spoštovanja so bolj odprti za sugestibilnost in prepričevalnost. Za prepričevanje so najbolj sprejemljivi ljudje srednjih let. Ženske je lažje prepričati kot moške. Dogmatični, rigidni ljudje (ljudje z ozkim razumevanjem in togim mišljenjem) težje spremene svoja stališča. Na avtoritarne ljudi najbolj vplivajo apeli avtoritet, ki slonijo na tradicionalnih vrednotah (Ule in Kline 1996, 115-117).

Pri spretno zastavljenem nagovoru lahko ljudje spremenijo celo vrednote, na primer ideje o svobodi, o človekovih pravicah, demokraciji, saj je govornikov cilj prav sprememba ali preoblikovanje njihovih stališč, bodisi z množico pravih ali izmišljenih dejstev bodisi s podajanjem realnosti ob podkrepitvi in poudarjanju lastnih osebnih stališč.

3 Sodobna retorična kritika kot teoretski okvir in metodološki pristop

Vsak retorični govor ali besedilo nastane zaradi družbeno pogojenega dogodka. To pomeni, da je vsaka retorika pogojena s situacijo v določenem času in kraju (Bitzer 1968, 3). Brez poznavanja konteksta retoričnega besedila ne moremo izvajati kritične analize.

Bitzer pravi, da vsaka retorična komunikacija potrebuje retorično situacijo. Za nastanek retorične situacije pa morajo obstajati tri glavne sile: kriza, naslovnik in sila prepričevanja.

Kriza je prvi pogoj za nastanek retoričnega besedila, ki naj bi to krizo oziroma problem rešilo. Retorična kriza je v očeh retorika napaka, ki jo je potrebno odpraviti. Kriza, na katero govornik nima nobenega vpliva, ni retorična. Prav tako ni vsaka kriza, za katero obstaja rešitev, ki ne temelji na razpravi, retorična. V vsaki retorični situaciji običajno nastopi več različnih kriz, ki niso vedno vse retorične. Naslovnik je oseba ali več oseb, ki se jih se kriza dotika. Natančneje povedano so naslovniki vsi tisti, ki jih retorično besedilo nagovori in imajo možnost, da rešijo retorično krizo. Na vsako retorično situacijo vplivajo tudi razne sile prepričevanja, ki jih retorik uporabi za doseganje svoje vizije rešitve problema. Med te sile štejemo: vrednote, prepričanja, dejstva, motive in tako naprej. Ločimo dva glavna tipa prepričevalnih sil: tiste, ki jih retorik uporabi sam, in tiste, ki delujejo v nekem družbenem kontekstu (Bitzer 1968, 6-8).

Kot pravi Bitzer, vsaka retorika nastane kot odgovor na določeno situacijo. Vsaka retorična situacija ima svojo časovno dobo, v kateri se rodi, raste, dozori in na koncu tudi zamre. Retorik, ki ga situacija prisili, da o njej razpravlja, mora dobro poznati nujnost in razvitost problema retorične situacije (Bitzer 1968, 9). Leta 1943, ko je škof Rožman napisal pastirsko pismo *O nevarnosti brezbožnega komunizma*, je bila vojna situacija na Slovenskem najbolj napeta. Italija je kapitulirala in ustanovili so prvo vojaško-policijsko formacijo, ki jo je podpirala nemška stran (Slovenska domobranska

legija – 24. 9. 1943). Ideološki prepad med komunizmom in Katoliško cerkvijo na Slovenskem je bil takrat na vrhuncu.

Po Aristotelu je cilj retorične analize končna sodba. Edwin Black pa razširi to idejo s tem, da jasno razlikuje med sodbo in mnenjem. Glavna razlika je, da mora sodba izhajati iz ustaljenega postopka razsodbe, medtem, ko lahko pridemo do mnenja na več različnih načinov in zanj ne moremo uporabiti enakega ustaljenega postopka (Jasinski 2001, 259).

Pred analizo pastirskega pisma moramo sprejeti pet domnev (Shields in Preston 1985).

1. Deljena resničnost (resničnost, ki jo posamezniki sprejmejo iz retoričnega besedila, govorov ali pogovorov) se gradi znotraj retorične skupnosti in ni nujno objektivna. Vedno več ljudi sprejema takšno resničnost in začne postopno sprejemati specifične retorične vizije.
2. Deljeno resničnost retorične skupnosti lahko analiziramo s konceptom fantazijske teme. Retorične fantazijske teme so ponavadi misli, ki so ubesedene v frazi, stavku ali krajšem odstavku.
3. Pomen, čustva in motiv za dejanje ne nastanejo znotraj ljudi, temveč so že vključeni v fantazijsko temo. Tako je retorična vizija posameznika povezana z njegovim obnašanjem.
4. Kadar si ljudje delijo retorično vizijo in si dogajanje v svojem okolju razlagajo s fantazijsko temo, se v njihovi deljeni resničnosti pojavijo pozitivni in negativni ljudje, zarote, živahni opisi in orodja za ohranitev te retorične vizije.
5. Retorične vizije tekmujejo med seboj (različni govorniki imajo različne rešitve za enak problem).

Naj dodatno poudarim domnevo, da vsaka retorika ni zrcalna slika resničnosti, temveč le retorična vizija realnosti posameznega govornika (Bormann 1972, 401). Bormann govori v istem besedilu tudi o retorični viziji govornika, ki je sestavljena iz retoričnih fantazij. Te so le določen pogled na retorični problem, ki ga govornik v svoji retoriki posreduje naslovnikom kot najboljši možen način reševanja problema. Kritičnik mora tako sprejeti družbeno resničnost, ki nastane znotraj retorične vizije, in preučiti

družbene odnose, motive in vpliv retorične vizije na vse ljudi, ki so dejavno vpleteni vanjo. Le tako bomo lahko razumeli dogodke, na katere je vplivala družbena vizija.

Retorična vizija naslovnike čustveno izziva, da se dejavno vključijo vanjo in sprejmejo določene motive, ki so skladni z retoričnimi fantazijami. To, da izvor motiva premaknemo iz ljudi samih v retorično vizijo, omogoča retoričnim kritikom lažjo analizo problema in tako se izognejo nepotrebnim in pogosto nemogočim psihološkim analizam (Bormann 1972, 407).

Kritika, ki vsebuje retorično in družbeno razsežnost, potrebuje dva imperativa: moralnega in retoričnega. Moralni imperativ zahteva, da kritik sprejme retorično izbiro družbenih vrednot glede na retorično krizo. Sprejeti mora moralno stališče govornika, kot možno rešitev za določen družbeni problem. Pri retoričnem imperativu pa mora kritik nujno vključiti vse retorične postopke v družbeni kontekst, v retorični trenutek (Klumpp in Hollihan 1989, 90-91).

Za retorično analizo govora oziroma besedila bom uporabil metodologijo, ki izhaja iz Bormannove teorije »simbolnega zbliževanja«. Pred analizo bom vpeljal sklop terminov, ki jih uporabljajo pri tej teoriji in so za analizo ključni.

Teorija simbolnega zbliževanja je Bormannova splošna teorija (Bormann 1982a, 50), ki ponuja vsesplošno razlago človeške komunikacije. Teorija opisuje dinamične težnje družbenega delovanja, zaradi katerih se oblikujejo komunikacijski običaji in strukture. Raziskovalci lahko s teorijo simbolnega zbliževanja preučujejo pretekle komunikacijske dogodke in predvidijo prihodnje dogodke, vendar ne z gotovostjo.

Simbolni del teorije se ukvarja s človeško težnjo, da uporabljamo znake in simbole, njihovo interpretacijo in določanjem pomenov. Človeška dejanja si poskušamo vedno razlagati s simboličnega vidika, v smislu: zakaj je nekdo nekaj storil in kaj to dejanje simbolično prikazuje.

Zbliževanje v teoriji se zgodi, ko se začnejo dva ali več posamičnih simbolnih svetov (simbolne zgradbe posameznika) približevati ali celo prekrivati s pomočjo komunikacije. Kadar nekaj ljudi poenoti del svojega simbolnega sveta, nastane osnova

za zgraditev skupnosti, takrat si lahko izmenjujejo izkustva in tako dosežejo večje medsebojno razumevanje.

Simbolno zbliževanje pa ne pomeni le razumskega soustvarjanja enotnih razlag za družbene simbole in znake. Teorija razlaga tudi, kako pride do čustvenega udejstvovanja in obvez, ki jih prejmemo z določenimi simboli. Razlaga tudi, zakaj se nekateri ljudje poistovetijo z drugo osebo ali z njo čustveno simpatizirajo.

Način, kako ljudje izkusijo simbolno zbliževanje, je dinamičen postopek, ki ga imenujemo »skupinska fantazija«. Sodelovanje ljudi v dramskem ustvarjanju, se imenuje fantazijsko veriženje. Rezultat takšne simbolne delitve družbene resničnosti so enotne izkušnje udeležencev, ki se vidijo v skupnem izrazoslovju in uporabi metafor, ironije, analogije in besednih iger. Vidnejši ostanki takšnega izrazoslovja so fantazijske teme in tipi (Bormann 1982a, 51-52).

»Fantazijska tema« je tîrmin, ki vključuje kratko dramatizirano sporočilo o dogodkih in/ali udeležencih v nekem preteklem časovnem okviru. Največkrat so to navedki preteklih ali še živečih oseb. Fantazijska tema ni le plod domišljije, temveč odziv na resničen družbeni problem. Posamična fantazijska tema se osredotoča na reševanje problemov, motiviranje in spodbujanje ustvarjalnosti, medtem ko se skupinska fantazijska tema osredotoča na pretekla izkustva ali prihodnjo vizijo (Bormann 1982b).

»Fantazijski tip« so fantazijske teme, ki se pojavljajo v retoričnih vizijah različnih družbenih skupin in predstavljajo enako pripoved podobnih tem in dogodkov, toda z drugimi udeleženci in z rahlo drugačnimi pripetljaji.

»Sredstvo odobritve« je sila, ki opravičuje sprejemanje in oznanjevanje retorične vizije. Včasih je sredstvo odobritve višja sila (Bog, pravica, demokracija in podobno). Lahko je tudi pomemben aktualen dogodek (vojna, atomska bomba in podobno) ali pravno oziroma moralno ogrodje (ustava, zakonodaja in podobno) (Shields in Preston 1985, 108).

Tîrmin »retorična vizija« je združitev mnogih fantazijskih tem, tipov in modalnih družbenih fantazij, ki omogočajo širši vpogled v kulturno ali skupnostno

simbolično resničnost (Bormann 1982b). Retorična vizija je sestavljena drama, v kateri sodeluje veliko število ljudi. Sestavljena zato, ker veliko število ljudi vlaga vanjo ideje o glavnih udeležencih vizije, scenarijih, prizoriščih in sredstvih odobritve (Shields in Preston 1985, 106).

»Modalna družbena fantazija« je fantazijska tema, ki je bistvena za našo družbo, saj obstaja v vseh strukturah simbolične resničnosti, ne glede na retorično skupnost. Izhaja iz večletnih družbenih vrednot in retoričnih vizij (Shields in Preston 1985, 105).

»Retorična skupnost« je večje število ljudi, ki sodeluje oziroma želi sodelovati pri določeni retorični viziji. Taki ljudje ponavadi delujejo znotraj idej njihove lastne retorične vizije in se odzivajo na fantazijske teme skladno z njo (Bormann 1982a, 53). Ločiti moramo med kratkoročnimi fantazijskimi temami, katerih namen je ohranjanje retorične skupnosti, in med fantazijskim temami, katerih namen je vpeljati nove člane v skupnost in tako širiti vpliv retorične vizije (Shields in Preston 1985, 108).

»Saga« je izčrpno védenje o uspehih in dogodkih v življenju neke osebe, skupine ljudi, skupnosti, organizacije ali celega naroda. To so simbolne vezi, ki udeležence formalno povezujejo in jim dajejo simbolni vpogled v kulturo in običaje organizacije. Člani iste sage se lahko vključijo v različne, tudi nasprotujoče si retorične vizije in še vedno ohranijo sodelovalen komunikacijski odnos. Kar pravzaprav ni možno brez skupne sage (Bormann 1982a, 53).

»Glavni udeleženci« so osebe znotraj retorične vizije, ki imajo določene lastnosti, naredijo kaj posebnega oziroma se pojavijo na določenem prizorišču. Njihova dejanja motivira ali opravičuje sredstvo odobritve. Glede na obsežnost vizije se lahko v njej pojavijo dobri in hudobni udeleženci (junaki in hudobneži) ter manjši, za vizijo pomembni osebki. Udeleženci v viziji imajo določene lastnosti, ki morda ne pripadajo resničnim osebam (Shields in Preston 1985, 107).

»Scenarij« je pojem dejanja znotraj retorične vizije. Dejanje preprosto pomeni, kdo dela komu kaj in kako (Shields in Preston 1985, 107).

»Prizorišče« je prav tako samoumeven pojem. To je prostor, kjer se zgodijo dejanja in kjer nastopajo udeleženci retorične vizije. Retorična vizija in tudi nekatere

fantazijske teme opisujejo kraj dogajanja, območje obsega, pomembne elemente in tako naprej (Shields in Preston 1985, 107).

Povezava z resničnostjo je pri retorični viziji izjemno pomembna. Viziji podeli verodostojnost, ker se sklicuje na dogodek ali dogajanje, ki je vidno vsem. Zato je retorična vizija ljudem privlačnejša in simbolična udeležba v viziji sprejemljivejša. Pomanjkljive in neverodostojne vizije, ki niso povezane z resničnostjo, družba hitro označi kot »kult« – nesodelujoči v viziji ne verjamejo, da so njihovihe povezave z resničnostjo verodostojne (Shields in Preston 1985, 108).

4 Retorika škofa Gregorija Rožmana

Analiza pastirskega pisma škofa Rožmana je nemogoča, če prej ne analiziramo govornikovega miselno-nazorskega ozadja. Kako ljudje gledajo na govornika, od kod prihaja in ali je že prej pisal o tej temi? To so tudi vprašanja, ki jih Medhurst postavi v svojem članku o retorični kritiki. Dobra retorična kritika mora vsebovati dobro poznavanje govornikovega življenja, njegove izobrazbe, njegovega delovanja, ideološkega prepričanja in retoričnega sloga (Medhurst 1989, 209).

Kot vsak duhovnik in škof je tudi dr. Gregorij Rožman deloval v okvirih vesoljne Katoliške cerkve in se pokoraval navodilom Rima in papeža. Cerkev je v začetku 20. stoletja doživljala veliko družbenih sprememb, pojavljala so se nova politična in gospodarska gibanja. Cerkev in papeži so mnenja o teh spremembah javno razlašali v okrožnicah, ki so jih škofje prevedli v domači jezik in jih posredovali naprej vernikom. Med glavnimi gibanji, ki so bila v nasprotju s cerkvenim naukom, sta bila »dialektični materializem v obliki komunizma in liberalizem tako na gospodarskem kot tudi na družbenem področju« (Čipić Rehar 2009, 124-125).

Rožman v svojih pridigah sprva ni le poudarjal zmot novonastalih ali zlorabljenih družbenih gibanj, temveč je večinoma razlagal evangelij in opisoval življenja svetnikov ter tako podajal cerkvene nauke vsem verujočim. Manj pogosto je omenjal komunizem, liberalizem in kapitalizem ter jih obsojal kot socialno nekonstruktivne. Šele z nastopom druge svetovne vojne je začel ostreje in pogosteje obsojati komunizem in ga kritizirati, vendar samo z verskega vidika (Čipić Rehar 2009, 123).

Škof Rožman je zapisal večino svojih pridig v slogovno urejeni obliki, le nekaj jih je v alinejah in nedokončanih stavkih. Precej njegovih pridig so objavili v glasilu ljubljanske škofije *Ljubljanski škofijski list*. Tam so objavili tudi vsa njegova pastirska pisma. To so pridige, namenjene vernikom po vseh cerkvah v ljubljanski škofiji (v redkih primerih tudi za vseslovensko območje) in so odraz Rožmanovih razmišljanj skladno s cerkvenimi oblastmi v Rimu. Vse izhode Ljubljanskega škofijskega lista najdemo v knjižnici Teološke fakultete ali v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani. Prav

tam najdemo tudi mnogo ohranjenih Rožmanovih rokopisov, teoloških razprav, pridig, pisem in podobnega.

Pred posvetitvijo v škofa se je Rožman umaknil v samoto (med 2. in 10. julijem 1929), kjer je načrtoval svoj škofovski pastoralni program in si izbral svoje geslo: *Crucius pondus et praemium* – teža križa in plačilo. Zavedal se je, da bo njegovo škofovsko delo težko in odgovorno. V škofovskem pastoralnem načrtu si je zadal obsežen program duhovne preнове celotne škofije s poudarkom na mladini (Kolarič 1967, 257-260).

Iz njegovih številnih predvojnih pridig in predavanj je razvidno, da je bil škof Rožman izrazit mirovnik in je zato zavračal vsak oborožen boj.

Veren katoličan, ki se ravna po naukih svoje Cerkve, nikdar ni in ne more biti proti državi in proti oblasti kot taki – ker je božjega izvora, ampak najbolj zamerljivo državotvoren, element reda in discipline, steber državi in oblasti. Nikdar v zgodovini še niso verni katoličani izvedli nasilnega prevrata, nikjer zagovarjali ali uprizorili anarhije. Pravičnost in strah božji sta bila in bosta do konca sveta najmočnejša temelja človeške družbe in vsaki posamezni državi. Zato tudi državi največjo uslugo stori, kdor v sebi pravičnost in strah božji goji – in novi rod v tem vzgaja. To naj bo načelo vsakemu za privatno življenje in za vso javno delo (Rožman v Čipić Rehar 2006, 131-132).

S svojo izredno protikomunistično, toda mirovniško retoriko je Rožman uspel nagovoriti ljudi k dejanjem. Žal so bila to oborožena dejanja, ki so imela uničujoče posledice za slovenski narod. Domobranci so v boju proti komunistom prostovoljno sodelovali z okupatorjem in dali s tem povod za državljansko vojno, ki je prinesla tragične rezultate med vojno in predvsem po njej.

Ravno zaradi njegove retorike, ki poziva na boj proti komunizmu, so italijanske oblasti Rožmana označile za militantnega škofa in njegovo škofijo za idejno pobudnico vaških straž, ki so se pozneje oblikovale v organizirane protikomunistične paravojaške enote. (Cuzzi v Holešek 2004, 29)

4.1 Življenje škofa Gregorija Rožmana (1883–1959)

Dr. Gregorij Rožman se je rodil 9. marca 1883 v vasi Dolinčiče pri Šmihelu pri Pliberku, kjer je v šolskem letu 1895/96 končal osnovno Ljudsko šolo. Šolanje je nadaljeval na Cesarski kraljevi gimnaziji v Celovcu, kjer je 8. junija 1904 maturiral z odliko.

Leta 1904 je vstopil v celovško bogoslovje in bil v zadnjem letniku, 21. julija 1907 posvečen v duhovnika. Takratni celovski škof ga je po opravljenem študiju poslal za kaplana v Borovlje, kjer se je hitro izkazal za odličnega pridigarja. Željo po dodatnem izobraževanju je uresničil 16. julija 1912, ko je uspešno doktoriral na Teološki fakulteti dunajske univerze.

Po plebiscitu na Koroškem leta 1919, pri katerem se ni politično izpostavljal, je dr. Rožman postal profesor cerkvenega prava na Teološki fakulteti novonastale ljubljanske univerze. Tam ga je opazil tudi ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič, ki je konec leta 1928 v Rimu zaprosil, naj Rožmana imenujejo za koadjutorja s pravico nasledstva. Dne 28. junija 1930 je škof Jeglič formalno predal ljubljansko škofijo škofu Gregoriju Rožmanu, ki se je nato odpovedal mestu profesorja na ljubljanski Teološki fakulteti.

Škof Rožman je takoj začel z obsežnim programom duhovne prenovе v škofiji. Spodbujal je duhovnike, naj se držijo svojega duhovnega poslanstva in naj se ne ukvarjajo s politiko. Glavni del pozornosti je namenjal mladini. Podpiral je mnoga mladinska društva in gibanja, toda zaradi napetosti med skupinami je prišlo do nesoglasij v že prej neenotnem katoliškem taboru.

Aprila 1941 je okupator razdelil ljubljansko škofijo na nemški in italijanski del. Nemci so s svojega okupiranega ozemlja izgnali veliko večino duhovnikov in redovnikov ter zasegli vse premoženje in posest, medtem ko so Italijani obljubili nemoteno delovanje duhovnikov in spoštovali kulturno avtonomijo Slovencev. 20. aprila 1941 je škof Rožman obiskal fašističnega visokega komisarja Emilia Graziolija in mu izrazil svojo zvestobo. Kot moralna avtoriteta je redno posredoval pri italijanskih

oblasteh za izpustitev mnogih Slovencev ne glede na njihova politična ali verska prepričanja.

Zaradi protikomunistične usmerjenosti (že od izida okrožnice papeža Pija XI. »*Divini Redemptoris*«) je zavračal kakršne koli stike z OF. Ves čas vojne je bil povezan z Vatikanom in jim redno dostavljal poročila o položaju ljubljanske škofije. Redno je tudi pridigal in pisal pastirska pisma o nevarnostih komunizma, kar je počel tudi pred vojno.

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 so Ljubljansko pokrajino zasedli Nemci. Zaradi protikomunističnih teženj dela slovenskih prebivalcev so Nemci botrovali ustanovitvi slovenskega domobranstva (sicer so že pod Italijani nastale prostovoljne protikomunistične enote MVAC). Rožman ni neposredno sodeloval pri njihovi ustanovitvi, je pa domobranskim enotam omogočil vojaške kurate in duhovno podporo, ki jo je izkazal tudi osebno z darovanjem maše 20. aprila 1944 pred slavnostno domobransko prisego.

Zaradi napovedanega prihoda partizanov v Ljubljano ter na povabilo celovškega škofijskega kanclerja je škof Rožman 5. maja 1945 odšel v Celovec. Do konca vojne je verjel, da bodo zahodni zavezniki zasedli slovensko območje in razumeli njegov boj proti komunizmu.

V začetku leta 1946 je škof Rožman poslal papežu daljše poročilo, v katerem je pojasnil svoj odhod s škofije in poročal o stanju slovenskih beguncev v Avstriji ter o minulih dogodkih v domovini. Poročilo je skupaj z življenjepisom oddal tudi zavezniški upravi v Celovcu (Rožman 1946) .

V tem času (od 21. do 30. avgusta 1946) so škofa Gregorija Rožmana v odmevnem procesu proti vojnim zločincem in izdajalcem zaradi kolaboracije obsodili na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo 18 let, izgubo političnih in državljanskih pravic za dobo 10 let po opravljeni kazni ter zaplembo vsega imetja. Vlada SFRJ je od Angležev (pozneje tudi od Švice) večkrat zahtevala njegovo izročitev. Zaradi te nevarnosti se je 11. novembra 1947 umaknil v ameriško oporišče v Salzburgu, od tam pa v Švico, kjer je večkrat predaval o komunizmu. Iz Švice je 1. julija 1948 odpotoval v Združene države Amerike, v Cleveland.

Več let je deloval kot misijonar med Slovenci po svetu in svoje zadnje življenjske moči je daroval apostolskemu delu za slovenske skupnosti v Južni in Severni Ameriki ter Zahodni Evropi. Umrli je 16. novembra 1959 v Clevelandu (Čipić Rehar 2009, 19-35).

4.2 Oris Rožmanovega dela

Osnovna naloga duhovnikov je širitev nauka krščanske vere in ohranitev Cerkve (Pogačnik 2005, št. 25). Duhovniki imajo kot moralne in verske avtoritete velik vpliv na ljudi. V času, ko je slovenski narod še spadal pod Avstro-Ogrsko, so bili med Slovenci prav duhovniki med najbolj izobraženimi. Slovenščina se je uporabljala le v cerkvah in v zasebnem življenju. Duhovniki so tako neposredno, s svojimi pridigami, postali glavni oznanjevalci in ohranjevalci slovenskega jezika. Vsak se je po svojih močeh trudil kultivirati materni jezik. Zato so duhovniki v želji, da bi prek kateheze ohranjali krščansko kulturo, dejavno izobraževali ljudi in jih spodbujali k pismenosti (Grabnar 1991, 93).

Že pred drugo svetovno vojno si je škof Rožman zastavil obsežen program duhovne preнове škofije. V svojem prvem pastirskem pismu je poudaril temeljne prvine duhovnikovega poslanstva. »Duhovniki so predvsem oznanjevalci božje besede in delilci svetih skrivnosti, zato naj se ne pečajo s politiko« (Škafar 2001, 51-69). Vernike je spodbujal k poglobljeni osebni molitvi, k rednim letnim duhovnim vajam in poudarjal pomen družine, ki mora graditi svoje temelje na krščanskih vrednotah.

Ker so bile politične razmere v začetku vojne zapletene in ni bilo vidnih karizmatičnih osebnosti, ki bi imele moralno moč, da pritegnejo slovenski narod, je škof Rožman, čeprav nerad, postal vidna osebnost. V njegovih pridigah je poleg razlag evangelijev in cerkvenega nauka očitna tudi protikomunistična usmerjenost zaradi nasprotovanja komunizmu katoliški veri. Njegove najvplivnejše pridige so: pridiga ob grobu dr. Marka Natlačena 16. 10. 1942 (v drugem delu poziva ljudi, naj odklonijo brezboštvo), pridiga ob praznovanju Kristusa Kralja 25. 10. 1942 (med drugim svari pred brezboštvom), nagovor duhovnikom v ljubljanski škofiji 20. 8. 1943 (opozarja

duhovnike na širjenje komunističnega brezboštva in jih svari, da pri tem ne smejo sodelovati), pastirsko pismo *O nevarnosti brezbožnega komunizma* 30. 11. 1943, več pridig s svarili proti komunizmu (1943) in o verskem preporodu ter več pridig ob različnih cerkvenih praznovanjih in verskih shodih.

Škof Rožman je svoje nestrinjanje z ideologijo komunizma večkrat poudaril v različnih pastirskih pismih, nagovorih in pismih duhovnikom. Osnova za njegovo nasprotovanje komunizmu je bilo stališče Katoliške cerkve, ki ga je izrazilo več papežev. Najostrejša in najbolj osredotočena na problem komunizma je bila okrožnica papeža Pija XI. o brezbožnem komunizmu »*Divini Redemptoris*«, ki jo je objavil 19. marca 1937 v Rimu. Pred njim je papež Pij IX. že leta 1846 na pronicljiv način opozarjal na zmote komunizma v okrožnici »*Que pluribus*« in za njim še Leon XIII. v okrožnici »*Rerum Novarum*« 15. maja 1891, kjer je poleg komunizma kritiziral tudi napake kapitalizma.

Papež Pij XI. je že leto pred objavo okrožnice »*Divini Redemptoris*«, 12. maja 1936, poudaril, da komunizem žali človeško dostojanstvo posameznika in resno ogroža osnovno celico družbe, družino. Organizirano se bojuje proti državnemu redu in miru ter še posebno preganja vero, predvsem pa Katoliško cerkev. Komunizem širi svoje nauke z napadalno propagando in se skriva za nekaterimi povsem upravičenimi zahtevami po boljši družbeni ureditvi. Mednarodni tisk pa je s svojim molkom še dodatno okrepil širjenje te ideje. Pij XI. je priporočal troje ukrepov proti grozeči nevarnosti komunizma: obnovo krščanskega življenja na temeljih evangelija (pravičnost, ljubezen do sočloveka in nenavezanost na posvetne dobrine), širjenje katoliškega družbenega nauka, ki je naravnani na posameznika in ne na kolektiv ali umetno enakopravnost, ter budno opazovanje komunistične strategije, ki je izredno prilagodljiva in zna vedno izkoristiti razmere in želje množic (Griesser Pečar in Dolinar 1996, 79-80). Okrožnico »*Divini Redemptoris*« je dal škof Rožman prevesti tudi v slovenski jezik in natisniti v Ljubljanskem škofijskem listu (31. julija 1937).

Škof Rožman kot posvečeni rimskokatoliški škof ni odstopal od cerkvene doktrine in zato je bilo njegovo mnenje o komunizmu enako mnenju papeža Pija XI.. Njegovo odkrito odklanjanje komunizma ni temeljilo na politični, temveč predvsem na versko-moralni osnovi.

4.3 Oris obdobja Rožmanovega retoričnega delovanja na Slovenskem

V začetku 20. stoletja je imela Cerkev na Slovenskem primerno veljavo in moralno ter versko avtoriteto, nato pa je njen politični vpliv začel slabeti. Spori z liberalnim taborom so vrh slovenske Cerkve prisilili, da se je vedno manj vmešavala v politiko. Stopnja vmešavanja v politiko je bila pri vsakem duhovniku drugačna. Škof Anton Martin Slomšek je v času svojega delovanja (1846–1862) svetoval duhovnikom, naj se izogibajo političnim razpravam in raje usmerijo svoje sposobnosti v dušno-pastirsko in narodno-spodbudno delo (Mal, 1928, 897). Nasprotnega mnenja pa je bil škof dr. Anton Bonaventura Jeglič (1898–1930), ki je bil politično zelo dejaven. Bil je velika politična in moralna avtoriteta znotraj Katoliške narodne stranke (pozneje Slovenske ljudske stranke – SLS), še posebno dejaven je bil v času Kraljevine SHS, ko je večkrat posredoval pri notranjepolitičnih vprašanjih. Čeprav so bili njegovi javni nastopi zelo vidni in prepoznavni, se je zavedal problematike vmešavanje Cerkve v politiko in je zato prikrival svoje politično delovanje (Griesser Pečar in Dolinar 1996, 201-202).

Čas škofa dr. Gregorija Rožmana je bil čas pred drugo svetovno vojno in med njo. Konec junija 1930 je postal ljubljanski škof in naslednik škofa dr. Antona Bonaventure Jegliča. Jeglič ga je izbral za svojega naslednika prav zato, ker je v njem videl nadaljevanje pastoralnega dela v škofiji in zaradi uspešnega opravljanja dolžnosti profesorja cerkvenega prava. Rožman je v času svojega predvojnega škofovskega delovanja na Slovenskem prestrukturiral gibanje Katoliška akcija, podpiral mlade in njihovo delovanje v različnih mladinskih katoliških skupinah ter širjenje Marijinih družb in tako postal osrednji lik javnega katoliškega življenja. Leta 1935 je organiziral II. evharistični kongres za Jugoslavijo in leta 1939 VI. mednarodni kongres Kristusa Kralja (Griesser Pečar in Dolinar 1996, 15).

Še preden je dr. Rožman postal ljubljanski škof, je kot profesor cerkvenega prava napisal več nedatiranih besedil (leta 1924). V enem izmed njih z naslovom *Cerkev in politika* govori o svojem stališču o odnosu Cerkve z državo. V njem pravi, da mora

biti Cerkev neopredeljena, saj naj bi bila vsaka oblast dana od Boga in zato prehodne narave. Rožman se v tem rokopisu ne strinja z duhovniki, ki se enačijo s katero koli politično stranko. Po njegovem se Cerkev ne bi smela opredeljevati do političnih menjav, razen če so te prisilne. V tem primeru mora Cerkev poskrbeti za obči blagor vseh malih ljudi in blažiti nastali kaos med ljudstvom. Ob spopadu dveh dolžnosti pa naj vedno prevlada višja, torej tista, ki je pomembnejša – blaginja ljudi (Rožman 1924).

Ohranitev krščanske kulture in dobrobit ljudi sta bila pri škofu Rožmanu vedno v ospredju. V začetku leta 1941 je bilo jasno, da Jugoslaviji v vojni ne bo prizanešeno. Zato si je škof Rožman prizadeval utrditi in nadaljevati pastoralne smernice, ki jih je začrtala ljubljanska sinoda leta 1940. Napovedal je ljudski misijon po ljubljanskih župnijah in prosil tudi takratne politične stranke, da v tistem času ne bi prirejale političnih shodov, ki bi vernike motili v zbranosti (Griesser Pečar in Dolinar 1996, 208).

Rožmanovo stališče je bilo:

Vsi čutimo, da prihaja tudi pri nas kakor drugod po svetu čas, ko si bosta komunizem in katolištvo stala v odločilnem boju nasproti.

Prvo je, da ljudi temeljito poučujemo v pozitivnem verskem nauku in jih navajamo z vsemi sredstvi k zvestemu vršenju verskih dolžnosti. To je najboljša obramba. Drugo pa, da skušamo ljudem pokazati zmotnost in nesmiselnost komunističnih načel v teoriji in praksi.

Tretje pa je, da v vsaki župniji zberemo ljudi, ki so pripravljeni teoretično braniti ljudsko lastnino in verske svetinje proti navalu hlapcev kominterne. Zdi se sicer, da nasilni pokreti še niso pred durmi, a to vemo iz zgodovine, da v danem slučaju napad ne pojde na kapitaliste, ampak na cerkve, verske zavode in njihove osebe. Hispanija docet.

Končno pa naj omenim (česar niti ni treba), da mora iti naša borba tudi proti izrodukom kapitalizma, ki je povzročil vso sedanjo stisko. Cerkev je stala vedno na strani zatiranih in krivice trpečih, zato naj danes ti vidijo in čutijo, da tudi predstavniki Cerkve stoje na njihovi strani pripravljeni pomagati jim v pravični borbi po navodilih Cerkve (Rožman 1936, 13-14).

Škof Rožman je s svojimi pastirskimi pismi in govori vedno nagovarjal moralno-verska čustva ljudi oziroma svojih vernikov. Uporabljal je značilno krščanske retorične prvine. V besedilu se velikokrat sklicuje na odlomke iz Svetega pisma in Evangelijev ter na besede drugih cerkvenih veljakov (papeži, cerkveni očetje in drugi).

Katoliška cerkev in z njo škof Rožman sta že v predvojnem času opozarjala na napačne rešitve socialne krize, ki se je pojavila med obema vojnama. Zaradi posledic prve svetovne vojne je bilo gospodarstvo v Evropi v zelo slabem položaju. Posledično so se vrstili množični dogodki, ki so prebivalce pahnili v revščino in boj za golo preživetje. Beda medvojnih časov je zajela tudi območje Slovenije in Cerkev je redno pridigala o zmotah kapitalizma, ki je gospodarsko krizo izkoristil le v svoj prid in o zmotnih rešitvah komunizma, ki je svetoval preoblikovanje celotne družbe.

V predvojnem stanju se je Cerkev (tako po svetu kot na Slovenskem) znašla v sporu z liberalnimi skupinami na področju šolstva in politike. Moč in osrednji družbeni položaj Cerkve sta bila ogrožena, kar je pomenilo oster boj za ohranitev družbenih privilegijev, ki jih je imela do takrat. Močno kritiziranje liberalizma in komunizma je izhajalo posredno tudi iz strahu pred premeščanjem družbene moči (Smrke 1996, 68-69).

5 Analiza Rožmanovega pastirskega pisma

30. novembra 1943 je ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman napisal pastirsko pismo vsem vernikom ljubljanske škofije, ki je izšlo tudi v glasilu Ljubljanski škofijski list. Sam namen pastirskega pisma je razviden že iz njegovega naslova »Pastirsko pismo o nevarnostih brezbožnega komunizma«. V njem škof Rožman obravnava takratne probleme in dogodke in skuša ponovno posvariti vernike pred skritimi načrti komunizma.

Pismo je po vsebini tipično tematsko homiletične narave, saj predstavi problem komunizma v času druge svetovne vojne na slovenskih tleh. Po namenu pa je spodbudno, ker poskuša poslušalce nagovoriti k zavzetejšemu krščanskemu življenju. Tematska bogoslužna besedila so v času pretresljivega družbenega dogajanja pogosta in tudi Rožmanovo pismo je zelo značilno.

Kritična analiza retorike je v današnjem svetu pomembna. Je ključni del komunikacijskega postopka in bistvena za razumevanje in razvoj družbene komunikacije. Vsako kritično analizo pa je potrebno urediti v razumljive povedi in koherentno celoto (Medhurst 1989, 206-207).

Vsak kritik družbene retorike ima pomembno vlogo v okolju, saj predstavlja družbeno stabilnost ali pa spremembo. Kritično opazuje okolje in retorično delovanje v njem v določenem časovnem okviru. Njegov cilj pa ne sme biti le analiza retorike kot take, temveč mora s svojo kritiko interpretirati dogodke, se iz njih učiti in delovati moralno ter se zavedati odgovornosti, ki jo ima kot kritični opazovalec družbe (Klumpp in Hollihan 1989).

Preden začnem analizirati pastirsko pismo škofa Rožmana, moram izpostaviti problem metodologije retorične kritike. Retorična kritika, ki deluje na podlagi splošne metode, je deduktivne narave in analizira retorično besedilo glede na metodo. Takšna analiza je primerna za večino naravoslovnih znanstvenih besedil oziroma idej. Retorični kritiki se preveč posvečajo problemu izbrane metodologije, manj pa sami retorični kritiki. Vendar se pojavlja trend, ki retorično kritiko oddaljuje od metodološkega

analiziranja retoričnih besedil in raje uporablja konceptulano analizo (Jasinski 2001, 251-254).

Kot ljubljanski škof in versko moralna avtoriteta dr. Rožman z vsemi svojimi pastirskimi pismi načelno nagovarja vernike, ki spadajo v ljubljansko škofijo. V obravnavanem pastirskem pismu pa nagovarja vse slovenske vernike. »In če bodo Slovenci tudi izven moje škofije te besede poslušali in si jih k srcu vzeli, bo prav in le njim samim v korist« (Rožman 1943, 90). Opira se tudi na besede papeža Pija XI., ki je želel svoje pomisleke zoper komunizem posredovati tudi tistim, ki niso goreči kristjani. »Papež Pij XI. opozarja še na škodo, ki jo sodelovanje s komunizmom povzroča krščanski kulturi, ko pravi: »Prav v nobeni reči ne bo s komunizmom sodeloval, komur je mar krščanske kulture«. Ta papeževa opomba je namenjena predvsem onim, katerih misel na greh ne bi oplašila, ker niso toliko vestni kristjani, pač pa bi radi ohranili krščansko kulturo, ki jo občudujejo in ljubijo« (Rožman 1943, 92).

V omenjenem pastirskem pismu škofa Rožmana najdemo veliko različnih oblik prepričevanja. Že sama vera in krščanska kultura sta močna dejavnika, na katera se škof opira. Uporablja in navaja mnenja papežev in tako vzpostavlja dosledno neodobravanje komunizma. Navede tudi primere dogodkov, kjer je komunizmu uspelo priti na oblast z revolucijo, ter citira ustavo Sovjetske zveze iz leta 1936 – v zvezi z versko vzgojo. V pastirskem pismu napiše, da pač ni treba posebej omenjati, kaj vse se dogaja hudega, saj so verniki večino strahot vojne in revolucije že občutili na svoji koži.

Glavno fantazijsko temo pisma lahko strnemo v eno misel »boja proti brezbožnem komunizmu«. Takoj doumemo, kdo je glavni negativni udeleženec v škofovi retorični viziji in kakšna je morebitna pot do rešitve. Svet, kakršnega si škof Rožman predstavlja in v katerem je možen »boj proti brezbožnemu komunizmu«, je poln sočutnih, pravičnih in versko dejavnih ljudi. Vsak slovenski kristjan bi se moral dejavno upreti brezbožnemu komunizmu in ga zavirati na vsakem koraku, ter javno širiti verske in socialne nauke, ki jih uči od Boga ustanovljena Katoliška cerkev (Rožman 1943, 93-94).

Vsa socialna vprašanja in probleme ljudi, zaradi katerih se je komunizem razširil, bi lahko rešila tudi Cerkev, če bi ljudje upoštevali njene nasvete in zapovedi.

Povod za nastanek pastirskega pisma je razviden na samem začetku pisma. Nastalo je med drugo svetovno vojno, v času mnogih grozodejstev, ki so se dogajala v tem kriznem obdobju. Kot že rečeno, je bila socialna kriza prisotna že pred vojno in Rožman je že takrat pisal o zmotah in zmotnih rešitvah komunizma. Šele s prihodom druge svetovne vojne na slovenska tla oziroma z začetkom oboroženega boja proti okupatorju je kriza dobila večjo razsežnost in težo, saj je takrat neposredno ogrozila slovensko krščansko kulturo. Dramatičnost se poveča s tezo, da je komunizem edini krivec za vse te dogodke, ki jih je bodisi sam povzročil bodisi posredno izzval. Z nasprotovanjem takratnemu okupatorju je naredil več škode kot koristi in ljudi slepil z narodno-spodbudnimi gesli, da bi prevzel oblast.

Kdo je vas, dragi verniki, pahnil v to nesrečo, ki je tako velika, da narodu že grozi naravnost pogin? To je storil največji in najnevarnejši sovražnik krščanskih narodov: brezbožni komunizem, ki je pri nas z narodnimi gesli mnoge prevaral in se pod krinko osvobodilne fronte in narodno osvobodilne vojske skuša polastiti oblasti, da bi do konca dovršil svojo krvavo revolucijo in družbo po brezbožnih načelih uredil, kakor je to storil pavsod, kjer je mogel priti vsaj začasno do oblasti. On je glavni krivec vsega gorja, ki ga je povzročil ali sam naravnost, ali pa ga je posredno izzval (Rožman 1943, 89).

Rožman komunizmu kot glavnemu negativnemu akterju – hudobnežu – v pastirskem pismu pripisuje veliko negativnih lastnosti. Glavna in najvidnejša med njimi je brezbožnost. Zavračanje Boga in vsega, kar ima krščanstvo za božje, je najhujše dejanje, ki ga zmore kdo storiti. Komunizem pa ne samo zavrača Boga, temveč hoče oblast, da bi naredil družbo brez Boga in tako ustvaril raj v tem minljivem življenju (tudi na slovenskem ozemlju, kot že v sovjetski Rusiji). Vse to je v škofovih očeh nesprejemljivo in nedopustno, saj meni, da je pogubno za slovenski narod in krščansko kulturo. V pastirskem pismu je škof Rožman tudi opisal dogajanje v sovjetski Rusiji, kjer je bil komunizem najbolj ukoreninjen. Zelo slikovito je opisan odnos države do cerkve, do določenih družbenih institucij (šolstvo) in družine, najmanjše družbene celice.

Edini, ki se lahko zoperstavijo zlobnemu komunizmu, so ljudje, verni posamezniki, za katere sta Bog in vera pomembna, ter tisti, ki morda niso toliko verni,

spoštujejo pa krščansko kulturo. Vsi ti ljudje so v retorični viziji škofa Rožmana glavni pozitivni udeleženci – junaki. Njihove pozitivne lastnosti so: pravičnost, solidarnost, ljubezen do lastnega naroda in slovenske krščanske kulture.

Sredstva odobritve, na katera se škof sklicuje v pastirskem pismu, so vera in ljubezen do Boga ter ljubezen do krščanske kulture na Slovenskem. Vsa dejanja zoper »brezbožni komunizem« so tako upravičena in vodilo glavnih pozitivnih akterjev. Ko se v pismu dotakne tudi družbene ureditve družine v sovjetski Rusiji, se pisec (v tem primeru papež Pij XI., ki ga škof Rožman navaja) sklicuje na »nravno in pravno stalnost«. Torej lahko rečemo, da so glavne sile, ki opravičujejo Rožmanovo retorično vizijo, težnje po ohranitvi kulture in vere ter po ohranitvi nравne in družbene kontinuitete.

Škof Rožman se že na začetku pisma izogne morebitnim očitkom, da se vmešava v stvari, ki zadevajo politiko, in sicer s tem, da se osredotoči le na problematiko vere in Boga. »Toda, predragi verniki, boj proti brezbožnem komunizmu ni politika, ampak verska zadeva, saj se vendar tiče vere v Boga, torej najbolj osnovne resnice vsake vere, posebno še naše krščanske vere« (Rožman 1943, 89).

Razkol med krščanstvom in komunizmom se pri škofu Rožmanu pojavi prav zaradi različne definicije in namembnosti vere. Komunizem imenuje vero »opij za ljudstvo«, ki hromi delavce z idejo o večnem življenju. Rožman temu nasprotuje in predstavi svojo vizijo vere v Boga: »Tako trdi komunizem, pa čeprav zgodovina in vsakdanja izkušnja, prav narobe, uči, da namreč vera v Boga in upanje na večnost človeka usposobi za največje žrtve in za junaško zvestobo v izpolnjevanju obče človeških in posebnih poklicnih dolžnosti« (Rožman 1943, 91).

Scenarij, ki ga škof Rožman omeni v pismu, samo nakaže pretekle dogodke, zaradi katerih so se v prostore Ljubljanske škofije zatekli mnogi begunci z bližnje Dolenjske in Notranjske. Pravi da: »Vi, dragi verniki po Dolenjskem in Notranjskem, ste sami vse to doživeli; ljubljanski verniki pa morejo vprašati tisoče beguncev, ki so pribežali v mesto, da si rešijo vsaj golo življenje in najdejo za svoje zbegane duše tolažbe pri Mariji Pomagaj v stolnici« (Rožman 1943, 89).

Prizorišče drame, ki se odvija v Rožmanovi retorični viziji, ni samo območje ljubljanske škofije, temveč celotno slovensko območje. Odvija se tudi znotraj vsakega posameznika, ki se odloča, ali naj brani načela krščanske kulture ali pa sledi tako imenovanemu »brezbožnemu komunizmu«. V pismu škof Rožman jasno razdeli glavne udeležence na dva pola. Na tiste, ki branijo vero, krščansko kulturo in vse pozitivne vrednote, in druge, ki pomagajo »brezbožnemu komunizmu« pri njegovem vzponu na oblast ali idejno podpirajo njegova prizadevanja za brezbožnost. Omeni pa tudi tiste, ki se nočejo izpostavljati in molče spremljajo dogajanje in »iz ljubezni molčijo«. Ti prav tako grešijo, saj pasivno podpirajo komunizem, mu s tem pomagajo na oblast in dajejo možnost uničenja krščanske kulture. Škof razdeli vse Slovence na pozitivne in negativne, na junake in hudobneže.

Rešitev krize je po retorični viziji škofa Rožmana edino v tem, da bi vsi Slovenci živeli skladno s krščanskimi načeli in po zgledu evangelija delovali v zasebnih in javnih prostorih v dobrobit krščanske kulture in lastnega zveličanja. Škof Rožman nagovarja vse bralce, naj v vojnem času delujejo kot zgledni kristjani in naj ne molčijo o načrtih in dejstvih »brezbožnega komunizma«. Boj proti komunizmu ni le vizija škofa Rožmana, saj je sledil in nadaljeval idejo »boja proti brezbožnemu komunizmu« takratnega papeža in nekaterih njegovih predhodnikov. V pismu s citati papeža Pija XI. še enkrat poudari uradno stališče Cerkve do komunizma.

Da bi nastalo krizo rešili, morajo biti po škofovi viziji vsi slovenski katoličani složni in enotni. Že znotraj katoliškega tabora so se pojavljali posamezniki, ki so podpirali ali zavračali rešitev, ki jo je s svojimi pridigami in pastirskimi pismi ponujal škof Rožman. Nekateri so se bolj nagibali k rešitvi po načelu »oko za oko in zob za zob«. Škof Rožman je menil, da bo brez sloge v slovenskem narodu komunizmu uspelo izkoreniniti vero in uničiti krščansko kulturo na Slovenskem.

Tudi zamisel o složnosti katoličanov ni bila Rožmanova rešitev, temveč napotek papeža Pija XI. za ves katoliški svet, ki se bori proti komunizmu.

Obnova krščanskega duha je tista, pravi papež Pij XI., ki bo utrla pot do socialne obnove in dvignila človeštvo iz bede, v kateri se je znašlo (Juhant in Valenčič 1994).

Retorična vizija škofa Rožmana je bila podaljšek vizije vesoljne Cerkve, vendar osredotočena na specifično področje in čas (vseslovensko katoliško območje in čas bratomorne vojne na Slovenskem). V tej luči je pastirsko pismo škofa Rožmana le fantazijski tip svetovne fantazijske teme »krščanskega boja proti komunizmu«.

Pismo samo je v osnovi jasen ideološki poziv. Fantazijska retorika je neposredno povezana z ideologijo določene skupine, ki ima svoje cilje in načrte (McGee 1980, 14-16).

Ideologija, ki je osrednja gonilna sila Rožmanovega pisma in je dolga leta prevladovala na slovenskih tleh, se je s pojavom nove ideologije komunizma soočila s svojo neposredno nasprotno stranjo. Rožman vidi v komunizmu največje zlo in uničevalca krščanske kulture ter čuti potrebo, da preda to vizijo vsem slovenskim vernikom. Ideologija sama je način vodenja ljudi oziroma način vpeljevanja ljudi v določeno socialno realnost, kar pa je že domena politike in s tem politične retorike (McGee 1980, 16).

Kljub temu, da je bil Rožman mirovnik in je v svojem retoričnem delovanju večkrat obsojal nasilje zoper človeka, je z rdečo nitjo pisma (boj proti brezbožnemu komunizmu) zanetil željo po fizičnem upor proti komunistični revoluciji na slovenskih tleh. S tem je dal komunistom še dodaten povod za razdvojitev naroda in posledice te razdvojitve med vojno, neposredno po vojni ter 45 let po njej in nas težijo še danes.

Sklep

Po besedah škofa Rožmana je vera tista, ki daje osnovno orodje za dobro zemeljsko življenje. To bi pomenilo poenotenje vseh Slovencev pod skupnim imenovalcem vere in ohranitev krščanske kulture z miroljubnimi protesti ter glasnim opozarjanjem na ljudi ali skupine, ki bi v kakršnem koli smislu odstopale od te poti.

Kljub temu, da je bil škof Rožman velik mirovnik, se ni nikoli odmaknil od domobranstva in njihovega oboroženega boja, prav tako ni prekinil stikov z njimi. V pismu, ki ga je poslal domobranskemu gibanju za božič leta 1944, piše:

Vi, slovenski domobranci, ste na straži, da čuvate in branite ne samo črede, to je premoženje svojega naroda, marveč tudi njegovo življenje in zdravo pravilno mišljenje, sveta in svetla izročila, ki smo jih prejeli od svojih prednikov in ki so vsakemu pravemu Slovencu sveta in spoštovanja vredna, in vero v Boga, ki je svojega Sina poslal tudi našemu narodu za Odrešenika. ... Vi branite svoj narod pred volkovi in šakali, ki uničujejo življenje in imetje svojim lastnim rojakom, pred »najemniki, ki jim za ovce ni skrb«, ki s tujo miselnostjo brezbožnega komunizma zastrupljajo duše in s tem rušijo duhovne temelje, na katerih je bilo v stoletjih zgrajeno vse, kar imamo duhovnega bogastva, skupaj s krščansko Evropo (Rožman v Čipić Rehar 2009, 132).

Kako se je odvila zgodovina, vemo vsi. Retorična vizija škofa Rožmana, ki jo je posredoval prek svojih pridig in pastirskih pisem, je bila na koncu neuspešna. Ni mu uspelo izkoreniniti komunizma iz slovenskega naroda in združiti katoliškega tabora ter prenoviti krščanskega duha na javnem in zasebnem področju, kar je bil tudi cilj Katoliške akcije. Slovenski kristjani so se razdelili na tiste, ki so se v boj proti komunizmu vključili dejavno in z orožjem, na tiste, ki so z molitvijo in potrpljenjem čakali na konec vojne ter upali na boljšo prihodnost, in tiste, ki so sprejeli ponujene rešitve, ki jih je obljubljal komunizem.

9. novembra 1945 je škof Rožman v Celovcu napisal svojevrstno duhovno oporoko:

Ko sem silno težko sprejel crucis pondus ob posvečenju, v tistih slavnostnih urah je bila moja duša zavita v vihar temnih slutenj – odtod moje škofovsko geslo – tedaj sem se Bogu dal na razpolago za vse žrtve, ki mi jih namerava naložiti, edino to sem ga prosil: naj kraljestvo božje v dušah in v zunanjem svetu med verniki škofije ne trpi zaradi moje nesposobnosti in nevrednosti nobene škode. Tedaj sem Bogu daroval tudi sledeče: naj umrjem v zaničevanju in pozabljenju, naj bo moj grob neznan, naj me zgodovina še tako črno in temno slika in naj ostane tak spomin name v zgodovini ali pa naj moje ime čisto izgine, da se nikjer in nikdar ne omenja več – samo da bi kraljestvo božje raslo, se utrjevalo v dušah, samo da bi čim več duš se zveličalo, samo da bi božja čast rasla in se večala (Kolarič 1977, 148-152).

Škof Rožman je bil pripravljen na posledice svojih odločitev. Zavzemal se je za glasno oznanjevanje resnice o komunizmu. Svoje dušnopastirsko delo škofa je imel za neuspešno. Zato je, ko se je umaknil v Cleveland, ponudil odstop s škofovskega položaja, ki pa ga papež ni sprejel. Tako je nominalno ostal ljubljanski škof vse do svoje smrti 16. novembra 1959.

Kratkoročno so bili njegovi cilji sicer nedoseženi, saj so bila njegova opozorila večinoma preslišana ali zatrta. Prišli so časi verske nesvobode, ko so bili verujoči zaničevani in je vladalo protiversko ozračje. Kljub vsemu katoliška vera na območju Slovenije ni zamrla. Res pa je, da se »božje kraljestvo in čast« nista utrdila in postala močnejša kot pred drugo svetovno vojno. Retorika škofa Rožmana ni predvidevala takšne poti v prihodnost, vendar je stremela k ohranjanju vere in Cerkve ter predvsem k oznanjevanju evangelija na Slovenskem, kar se je kljub veri nenaklonjenim povojnim okoliščinam tudi uresničilo.

Retorika škofa Gregorija Rožmana je imela tudi daljnosežne posledice za celoten slovenski narod. Med drugim se je zaradi njegove protikomunistične retorike v času nemške okupacije začela državljanska vojna med domobranci in Osvobodilno fronto pod vodstvom komunistov. Tragedija se je še povečala po vojni, ko je komunistična oblast izvajala izvensodne poboje in likvidacije domobrancev ter njihovih privržencev. V Sloveniji je bilo po vojni pobitih 13.898 Slovencev (Šorn in Rihtar 2005, 19).

Ideološki spor, ki je nastal posredno tudi zaradi retorike škofa Rožmana, je pripeljal do 45-letne nedemokratske komunistične vladavine in zamolčanja ter relativiziranja poveljnih grozodejstev. Prva javna obravnava poveljnih poveljev je bil pravni govor takratnega slovenskega predsednika Milana Kučana 8. julija 1990 na žalni slovesnosti v Kočevskem Rogu. Tako se je začela dolga pot sprave, ki še danes ni končana, saj mnogi posamezniki nenehno izrabljajo in izkrivljajo zgodovinska dejstva ter si tako zagotavljajo kratkoročne politične točke (Škerlep 2009).

Literatura

- Bitzer, Lloyd F. 1968. The Rhetorical Situation. *Philosophy and Rhetoric* 1 (januar): 1-14.
- Bizzell, Patricia in Bruce Herzberg, ur. 2001. *The Rhetorical Tradition; Readings from Classical Times to the Present*. Second edition. Boston/New York: Bedford/St. Martin's.
- Bormann, Ernest G. 1972. Fantasy and Rhetorical Vision: The Rhetorical Criticism of Social Reality. *Quarterly Journal of Speech* (58): 396-407.
- 1982a. The Symbolic Convergence Theory of Communication: Applications and Implications for Teachers and Consultants. *Journal of Applied Communication Research* 10 (1): 50-61.
- 1982b. Fantasy and Rhetorical Vision: Ten Years Later. *Quarterly Journal of Speech* (68): 288- 305.
- Ciceron, Mark Tulij. 2002. *O govorniku; trije pogovori o govorniku, posvečeni bratu Kvintu*. Ljubljana: Družina.
- Corbett, Edward P. J. in Robert J. Connors. 1999. *Classical rhetoric for the modern student*. Oxford: Oxford University Press.
- Cunningham, David S. 1991. *Faithful persuasion: in aid of a rhetoric of Christian theology*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Čipić Rehar, Marija, France M. Dolinar, Tamara Griesser Pečar, Blaž Otrin in Julijana Visočnik, ur. 2009. *Med sodbo sodišča in sodbo vesti*. Ljubljana: Družina.
- Dermol Hvala, Hedvika. 2004. *Analiza retoričnih prvin slovenskega narodnopreredniškega govorništva 19. stoletja*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Faganel, Jože. 2001. Govorništvo na Slovenskem. V *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*, ur. Nada Grošelj, 357-375. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Grabnar, Boris. 1991. *Retorika za vsakogar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Griesser Pečar, Tamara in France M. Dolinar. 1996. *Rožmanov proces*. Ljubljana: Družina.
- Holeček, Barbara. 2004. *Razvoj in formacija prostovoljne protikomunistične milice 1942-1943 v Ljubljanski pokrajini*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Jasinski, James. 2001. The Status of Theory and Method in Rhetorical Criticism. *Western Journal of Communication* 65 (3): 249-270.
- Jordan, Mark D. 2006. Christian Rhetoric – Scraps for a Manifesto. *Cross Currents* 56 (3): 328-337.
- Juhant, Janez in Rafko Valenčič. 1994. *Družbeni nauk Cerkve*. Celje: Mohorjeva družba.
- Kennedy, George A. 1994. *A new History of Classical Rhetoric*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- 2001. *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Klumpp, James F. in Thomas A. Hollihan. 1989. Rhetorical Criticism as Moral Action. *Quarterly Journal of Speech* (75): 84-97.
- Kolarič, Jakob. 1967. *Škof Rožman, I*. Celovec: Mohorjeva družba.
- 1977. *Škof Rožman, III*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Mal, Josip. 1928. *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Mohorja družba.
- McGee, Michael Calvin. 1980. The Ideograph: A Link between Rhetoric and Ideology. *Quarterly Journal of Speech* (66): 1-16.

- Medhurst, Martin J. 1989. Rhetorical Criticism: Forensic Communication in the Written Mode. *Communication Education* 38 (julij): 205-213.
- Movrin, David. 2002. Ciceronska srčika evropskega izobraževalnega izročila: Studija Humanitatis kot prizadevanje za človeškost. V *O govorniku; trije pogovori o govorniku, posvečeni bratu Kvintu*, ur. Matija Ogrin, 345-375. Ljubljana: Družina.
- Pogačnik, Marjan. 2005. Laik in duhovnik: sodelavca? *Družina*, 19. junij. Dostopno prek: <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/403AB888C2A35F45C125702200220126?OpenDocument> (12. januar 2010).
- Richter, Klemens. 1993. *Zakramentalna znamenja*. Ljubljana: Katehetski center Ljubljana.
- Rosenberg, Alfons. 1987. *Odkrivajmo simbole*. Celje: Mohorjeva družba.
- Rožman, Gregorij. 1924. *Cerkev in politika*. Artikel 332, škatla 2. Ljubljana: Nadškofijski arhiv.
- 1936. Gospodom duhovnikom za leto 1936. *Ljubljanski škofijski list* 3 (marec): 5-15.
- 1943. O nevarnosti brezbožnega komunizma. *Ljubljanski škofijski list* 11 (november): 89-96.
- 1946. *Zapuščina Jagodic*. Ljubljana: Nadškofijski arhiv.
- Shields, Donald C. in Thomas C. Preston Jr. 1985. Fantasy Theme Analysis in Competitive Rethorical Criticism. *The National Forensic Journal* III (jeseni): 102-115.
- Slovenska škofovska konferenca. 1993. *Katekizem katoliške Cerkve*. Ljubljana: Družina.
- Smrke, Marjan. 1996. *Religija in politika: spremembe v deželah prehoda*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Snoj, Alojzij Slavko. 1997. *Homiletika*. Ljubljana: Družina.

- Škafar, Vinko. 2001. Rožmanov pastoralni načrt. V *Rožmanov simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj, 51-69. Celje: Mohorjeva družba.
- Škerlep, Andrej. 2009. Retorika sprave v postkomunistični Sloveniji: Analiza govora predsednika Milana Kučana v Kočevskem Rogu julija 1990. *Teorija in praksa* 46 (6): 99-116.
- Šorn, Mojca in Tadeja Tominšek Rihtar. 2005. Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje (april 1941–januar 1946). V *Žrtve vojne in revolucije*, ur. Janvit Golob, 13-21. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.
- Trstenjak, Anton. 1987. *Pastoralna psihologija*. Celje: Mohorjeva družba.
- 1988. *Človekovo končno in neskončno bitje*. Celje: Mohorjeva družba.
- 1996. *Človek – simbolično bitje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ule, Mirjana in Mihael Kline. 1996. *Psihologija tržnega komuniciranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Priloga A: Pastirsko pismo škofa Rožmana: *O nevarnosti brezbožnega komunizma*

Prepis iz Ljubljanskega škofijskega lista št. 11, 30. novembra 1943, Ljubljana.

Predragi verniki! S svetim apostolom Judo Tadejem želim »usmiljenje vam in mir in ljubezen« in vam sporočam, da je sveti oče Pij XII. v veliki skrbi in ljubezni zadnje čase trikrat poslal poseben blagoslov vsem duhovnikom in vernikom škofije, ker ve, v kakih stiskah živite.

Tudi mene muči in razjeda težka skrb za vas, med katere me je Sveti Duh postavil za škofa, da vodim Cerkev božjo (Apd 20, 28), skrb za vaše duše in vaše zveličanje, pa tudi skrb za vaše zemeljsko življenje, za razmere, v katerih živite. Z vami delim veselje in žalost, z vami čutim nevarnost in nesreče. Kar pa moram gledati in z vami doživljati zadnje mesece, presega vse, kar smo groznega in hudega med vojsko že preživeli in pretrpeli. Ne bom opisoval, koliko sijajnih mož in fantov je bilo pobitih, koliko slovenske krvi je bilo prelite, kolikim družinam uničeno vse imetje, koliko nepopravljive škode je bilo narodu narejene, še manj bi mogel opisati grozo, ki so jo duše pretrpele, vso žalost, ki je toliko src napolnila, da se je iz njih razlila v vsa srca, ki so zmožna sočustvovanja, z nesrečo bližnjega. Vi, dragi verniki po Dolenjskem in Notranjskem, ste sami vse to doživeli; ljubljanski verniki pa morejo vprašati tisoče beguncev, ki so pribežali v mesto, da rešijo vsaj golo življenje in najdejo za svoje zbegane duše tolažbe pri Mariji Pomagaj v stolnici.

Kdo je vas, dragi verniki, pahnili v to nesrečo, ki je tako velika, da narodu že grozi naravnost pogin? To je storil največji in najnevarnejši sovražnik krščanskih narodov: brezbožni komunizem, ki je pri nas z narodnimi gesli mnoge prevaral in se pod krinko osvobodilne fronte in narodno osvobodilne vojske skuša polastiti oblasti, da bi do konca dovršil svojo krvavo revolucijo in družbo po brezbožnih načelih uredil, kakor je to storil povsod, kjer je mogel priti vsaj začasno do oblasti. On je glavni krivec vsega gorja, ki ga je povzročil ali sam naravnost, ali pa ga je posredno izzval.

Moja sveta dolžnost je, da vam kot škof in nadpastir vaših duš spregovorim o brezbožnem komunizmu, ga vam v kratkih besedah pokažem, kakršen v resnici je, v kolikor ga že itak niste okusili, in da vas pred njim in njegovimi zvijačami svarim, da ne padete v njegove zanke in svojih duš ne pogubite.

Vem, da mi bodo zagovorniki komunizma in še nekateri zaslepljeni katoličani očitali, da se s tem pastirskim pismom vmešavam v politiko, kar ni zadeva škofa in kar ne spada v Cerkev. Toda, predragi verniki, boj proti brezbožnem komunizmu ni politika, ampak verska zadeva, saj se vendar tiče vere v Boga, torej najbolj osnovne resnice vsake vere, posebno še naše krščanske vere. Zavračati brezbožne nauke, braniti resnice naše svete vere je verska zadeva in verska dolžnost, to pač spozna vsak, ki ima zdravo pamet.

Da zavračajo verske zmote in branijo svetinje krščanske vere, so papeži, nezmotljivi učitelji verskih resnic, nastopali proti komunizmu takoj, ko se je prvič pokazal. Ni samo zadnji papež Pij XI. ponovno, resno in slovesno obsodil brezbožnega komunizma, že pred skoraj sto leti, leta 1846. je Pij IX. svečano obsodil brezbožni in že naravnemu pravu skrajno nasprotni nauk komunizma. In pred 65 leti (l. 1878.) je Leon XIII. označil komunizem, ki hujška ljudske množice v brezboštvo, za »smrtonosno kugo, ki se razleza po notranjščini človeške družbe in jo spravlja v skrajno nevarnost«.

Kakor vidite, cerkvena obsodba komunizma ni nič novega; takoj ko se je brezbožni nauk komunizma pojavil, so budni namestniki Kristusovi na zemlji vernike opozorili na pogubno zmoto. Slovenci se tedaj niso dosti zmenili za take obsodbe, ker komunizma med njimi še nihče ni poznal. Saj še pred nekaterimi leti verniki niste razumeli, zakaj smo duhovniki razlagali zmote komunizma in svarili pred njegovo brezbožnostjo, ker so komunisti znali spretno skrivati svoje pogubne delovanje, zlasti svoje brezbožne nauke, ki bi tedaj verne Slovence odbili. Danes brezbožni komunizem med nami ni več zakrinkan, pokazal je svoj pravi obraz. Danes tudi njegovi pomočniki v osvobodilni fronti ne tajijo več svojega sodelovanja, marveč javno in jasno izjavljajo, da so popolnoma edini in enotni v vseh ciljih s komunistično stranko, to se pravi po domače rečeno, da pomagajo brezbožnemu komunizmu do vlade in oblasti nad vernim slovenskim ljudstvom. Zaradi tega sem po svoji službi dolžan, da brezbožni komunizem znova in še enkrat na ves glas obsodim in na njegovo strašno nevarnost slovenski narod

v svoji škofiji opozorim. In če bodo Slovenci tudi izven moje škofije te besede poslušali in si jih k srcu vzeli, bo prav in le njim samim v korist.

Komunizem je brezbožen že po svoji temeljni ideji ali zamisli, ki je materializem, to je naziranje, da obstoji samo snov, ni pa duha in nič duhovnega. Iz te svoje osnovne misli komunizem taji Boga, neumrljivo dušo, večno življenje po telesni smrti in odgovornost pred večnim Sodnikom, ki ga po njegovem nauku ni. Zaradi tega ne priznava božjih zapovedi in se jim ne pokori. Za komunista obstoji le to bedno minljivo življenje na zemlji, tu si skuša ustvariti raj, po smrti ga zanj ne bo. Četudi so doslej vsi poizkusi, napraviti na zemlji raj, klavrno spodleteli in morajo spodleteti, ker brez Boga raja ne more biti, vendar komunizem trdovratno trdi, da bo na zemlji raj, kadar bo s svojimi načrti popolnoma zmagal, a prav gotovo bo tedaj na zemlji nastal pravi pekel. Ker komunizem svojih načrtov ne more izvesti, dokler ljudje še verujejo v Boga in se zavedajo odgovornosti pred Bogom za svoja dejanja, zaradi tega vero in Cerkev preganja in jo skuša z vsemi sredstvi uničiti; vero imenuje opij za ljudstvo. Opij je sladak strup, ki človeka omami in ga zaziblje v sladke sanje, a mu jemlje moči in veselje za delo, tako, pravi komunizem, vera napolnjuje človeka z upanjem na lepše življenje po smrti in hromi njegovo delavnost, s katero bi si mogel že tu na zemlji ustvariti to, kar pričakuje v večnosti. Tako trdi komunizem, pa čeprav zgodovina in vsakdanja izkušnja prav narobe uči, da namreč vera v Boga in upanje na večnost človeka usposobi za največje žrtve in za junaško zvestobo v izpolnjevanju obče človeških in posebnih poklicnih dolžnosti.

Komunizem je brezbožen v svojem delovanju. Kjer koli so komunisti mogli urediti družbo po svoji zamisli – najbolj sodobno in temeljito so to storili v sovjetski Rusiji – povsod so zavrgli vse temelje, ki jih je Bog postavil za pravilno, pravično in srečno ureditev človeške družbe. Naj na kratko omenim samo nekaj primerov.

Osnovna edinica človeške družbe, države in naroda je družina, kateri je Bog posvetil posebno pozornost. Postavil jo je na najtrdnjši temelj četrte božje zapovedi, odprl ji v zakramentu svetega zakona neusahljive studence svoje posebne nadnaravne pomoči v bogatih dejanskih milostih in ji dal neminljiv vzor v nazareški družini, v kateri je živel učlovečeni Sin božji, Jezus Kristus. Kako svetlo in sveto je življenje v družini po božji zamisli!

Komunizem pa, »ki zanikuje in zavrača vse, kar je človeškemu življenju svetega«, kakor pravi Pij XI., je napravil zakon in družino za zgolj svetno ustanovo, ki nima nobene npravne in pravne stalnosti. Žena je zaradi popolne osamosvoje odvezana dolžnosti do družine in do doma; odtegnjena je domačemu življenju in skrbi za otroke, ter vržena kakor mož v nemirno javno življenje in skupno industrijsko delo, skrb za ognjišče in otroke pa naj bi prevzela komunistična družba. Komunizem odreja staršem pravico do vzgoje otrok; to pravico si lasti popolnoma le brezbožni komunizem.

Po členu 124. sovjetske ustave iz leta 1936. je šola ločena od Cerkve. To se pravi, po komunistični zakonodaji je v šoli prepovedan vsakeršen verski pouk, verska vzgoja je povsem nemogoča. Kristus pravi: »Pustite otročičem, naj prihajajo k meni, in ne branite jim, zakaj takih je božje kraljestvo« (Mk 10, 14) in s tem ukazuje staršem, vzgojiteljem, učiteljem, da naj otroke že od nežne mladosti dalje vodijo k njemu, jim odpirajo poznanje Boga in njegovih zapovedi, jih navajajo ljubiti Boga nad vse in bližnje kakor same sebe – komunizem pa z vsem možnim nasiljem to zabranjuje, ne pusti, da bi se otrokom oznanjale verske resnice, pač pa zahteva, da jih poučujejo v brezboštvu in vzbujajo v njih sovraštvo do vsega, kar je božjega.

Jezus je dal svoji Cerkvi po apostolih ukaz: »Pojdite in učite vse narode... učite jih spolnjevati vse, kar koli sem vam zapovedal« (Mt 28, 19. 20), komunisti pa s silo zabranjujejo izvrševanje tega ukaza. Sicer danes pri nas skušajo lahkoverne katoličane varat in jim pripovedujejo, da je v sovjetski Rusiji vera in Cerkev popolnoma svobodna, ločena pač od države, a s tem le osvobodjena tistih vezi, s katerimi oblast v drugih državah Cerkev samo ovira v njenem delovanju, tako osvobodjena se more neovirano posvetiti svoji zgolj duhovni službi. Tako pravijo komunisti pri nas, v sovjetski ustavi pa je drugače napisano: »Vsem državljanom je priznana svoboda opravljanja verskih obredov in svoboda protiverske propagande« (čl. 124). Na prvi pogled se to ne zdi nič hudega. A pazite in nekoliko razčlenite vsebino te zakonske odredbe, pa se vam bo pokazala vsa brezpravnost Cerkve in vere. Kakšno svobodo priznava komunistična ustava vernikom, t. j. tistim, ki so še verni? Svobodo opravljanja verskih obredov, to se pravi, maševati, deliti zakramente, če kdo želi, vršiti obrede velikega tedna in podobno. Take obrede pa sme in more opravljati le duhovnik. Ker pa so duhovnike po večini pobili ali poslali na prisilno delo, posebno še katoliške duhovnike, je ta svoboda postala

v večini krajev brezpredmetna, saj ni nikogar, ki bi bil po cerkvenih predpisih upravičen in posvečen opravljati verske obrede. Ni pa dana svoboda verske propagande, to je učenja vere po ukazu Jezusovem. Opravljati verske obrede smejo, če je duhovnik na razpolago in če imajo verniki denar, da plačajo visoko najemnino za uporabo cerkve, pridigati, učiti, razširjati vero pa ne smejo. Jezusov ukaz se v komunistični državi ne more in ne sme izvrševati!

Dana pa je svoboda protiverski propagandi. Vidite vso zlobnost komunistične zakonodaje! Verska propaganda z besedo ali tiskom ni dovoljena, protiverska pa je popolnoma svobodna in uživa vsakršno podporo države. Bog mora molčati, satan pa sme povsod na glas govoriti. V šoli o Bogu, o Kristusu ne sme biti niti besedice, protiverski pouk pa je ukazan, brezboštvo je poseben šolski predmet. Takšna šola in vzgoja je tudi slovenskim komunistom cilj, pa jim nekateri zapeljani katoličani še pomagajo, da bi takšno šolo in vzgojo tudi našim otrokom vsilili. Po svoji vesti in pod smrtnim grehom je vsak vernik, posebno še starši, dolžan z vsemi močmi odklanjati brezbožno vzgojo in vse storiti, da komunisti tega cilja pri nas ne bodo dosegli.

Ker komunizem božje zapovedi zametuje in na odgovornost pred Bogom ne veruje, zopet govori Pij XI., »se ničesar ne plaši, ničesar ne boji«, da svoj cilj doseže. Vsa sredstva rabi, nič mu ni greh, z lažjo, ropi in umori, z nečloveškim strahovanjem in nasiljem skuša priti do svojih ciljev. Koliko je med vami, dragi verniki, takih, ki so te brezbožne in nečloveške načine komunistov na sebi občutili in bodo boleče posledice še dolgo nosili. Vam ni treba še nadaljnje razlagati, kako deluje brezbožni komunizem, doživeli ste ga sami; ni vam treba utemeljevati, da bi verovali svarilom Cerkve, skusili ste na sebi vso strahotno resničnost brezobzirne borbe brezbožnega komunizma.

Komunistično brezboštvo je borbeno. Ne zadovolji se s tem, da nekateri zametujejo vsako vero v Boga, drugi pa delajo in živijo po svoji veri, ampak z vsemi sredstvi razširja brezboštvo in se z vso silo bori zoper vero, najhuje zoper krščansko vero in katoliško Cerkev. Komunizem je začel borbo zoper vero z neukrotljivo silo do popolnega uničenja vsake vere v Boga. Mi verujemo božji besedi, da peklenska vrata ne bodo premagala Cerkve, da ostane Jezus po svoji obljubi pri nas do konca sveta, da bo končno zmagal Kristus nad vsemi brezbožnimi silami – pa vendar ne smemo nedelavni stati in čakati božje zmage, ko medtem morda v našem narodu komunizem uniči vero v

dušah ljudi, ki bi se potem pogubili. Prva dolžnost vsakega katoličana, ki še hoče ostati član Cerkve, skrivnostnega Kristusovega telesa, je ta, da se odločno postavi zoper komunizem in ga na noben način v nobeni stvari ne podpira. Če je papež Pij XI. v okrožnici o obnovi družbenega reda zapisal: »Nihče ne more biti ob enem dober katoličan in zares socialist«, potem velja to še mnogo bolj za brezbožni komunizem in moramo postaviti to čisto jasno in določno načelo: Nihče ne more biti ob enem katoličan in komunist. Ali katoličan ali komunist, oboje hkrati ne more nihče biti! Brezboštvo in vera v Boga sta nezdružljiva kakor ogenj in voda. Kdor je komunist, ni več kristjan. Kdor prostovoljno podpira komunizem in mu s tem pomaga doseči njegove brezbožne cilje, ta podpira borbeno brezboštvo in zato smrtno greši, hujše kakor bi grešil s krivoverstvom, in se je sam izločil iz živega krščanskega občestva vernikov v Cerkvi. Sodelovanje z brezbožnim komunizmom je brez greha nemogoče. Papež Pij XI. opozarja še na škodo, ki jo sodelovanje s komunizmom povzroča krščanski kulturi, in pravi: »Prav v nobeni reči ne bo s komunizmom sodeloval, komur je mar krščanske kulture«. Ta opomba papeževa je namenjena predvsem onim, katerih misel na greh ne bi oplašila, ker niso toliko vestni kristjani, pač pa bi radi ohranili krščansko kulturo, ki jo občudujejo in ljubijo. Za vestnega katoličana, ki po zapovedih božjih živi, je načelno vprašanje jasno odločeno, da nima več nobenega dvoma.

Pred to izbiro: katoličan ali komunist, je že marsikdo, ki hoče ostati katoličan in ohraniti vero v Boga, razočaran vzdihnil: »Ah, škoda, ko pa komunizem delovnemu ljudstvu toliko dobrega prinaša in pravo rešenje obeta. Cerkev pa delovnemu ljudstvu ne privošči izboljšanja težkega položaja«. Gotovo ste take in podobne očitke že slišali. Kako neresnični in krivični so!

Že pred polstoletjem je papež Leon XIII. v svoji znameniti okrožnici o delavskem vprašanju eden prvih na osnovi naravne pameti in božjega razodetja pokazal rešilno pot za pravično in vsestransko zadovoljivo rešitev zamotanega socialnega vprašanja in dovolj jasno povedal, kaj ima storiti Cerkev, kaj država, kaj delodajalci in kaj delavci sami. Nekaj se je storilo, vse pa še ne. Zato je po štiridesetih letih papež Pij XI. izdal novo obkrožnico, v katerem nadaljuje in spopolnjuje Leonov nauk o obnovi družabnega reda in njegovi usovržitvi po evangelijskih načelih. O vseh vprašanjih, ki tarejo delovno ljudstvo, je podal jasen nauk in pokazal, kako se morejo pravilno rešiti.

Prav tako se je zavzel za pravo preureditev družbe in še posebej za delovne stanove sedanjí papež Pij XII. Na lanski božični večer je vsemu svetu izpovedal, da bi Cerkev zatajila sama sebe in bi prenehala biti mati, če bi bila gluha za bedo človeštva. Seveda Cerkev ne more sama neposredno in podrobno reševati vseh socialnih in gospodarskih vprašanj, ki jih bodo morale države rešiti, a Cerkev more in mora razlagati tista temeljna načela, ki brez njih rešitev ni mogoča, in varovati človeštvo tistih zmot in zmed, ki neizbežno tirajo narode in posameznike v pogubo. Pij XII. je glasno oznanil tista osnovna načela, ki morajo zavladati v človeški družbi, če naj se reši vesoljnega potopa. Obenem kliče papež na križarsko vojsko za novo boljšo družbo, za nov in boljši družabni red, za red pravice in ljubezni. Če bi tisti, ki vladajo narodom, ne prezirali nauk in materinskih opominov Cerkve, bi socialne revolucije ne bile niti potrebne niti možne. Cerkev ne zadržuje in ne ovira rešitve delovnega ljudstva, ampak ga podpira in kaže pravo pot in resno opominja vse, ki so za to poklicani in sposobni, da njene nauke, sloneče na božji besedi, izvedejo in napravijo nov, boljši in pravičnejši družabni red.

Dolžnost katoličanov pa je, da študirajo socialna vprašanja v luči cerkvenega nauka in te nauke pod vodstvom avtoritete, od Boga ustanovljene v katoliški Cerkvi, kar moči širijo. To dolžnost hvalevredno spolnjujejo že mnoge organizacije in skupine pri nas; naj ne prenehajo, marveč še pomnožijo svojo vnemo, »da se bo v vseh družabnih krogih vedno bolj pospeševala socialna izobrazba in da se bodo socialni nauki Cerkve tudi med delavske sloje bolj in bolj širili«, pravi papež Pij XI. Tako bodo ljudje spoznali, da za dvig in zboljšanje življenjskih razmer delovnega ljudstva ni treba komunizma, ki oropa človeka vere v Boga, mu zapre pot v zveličanje in ga tako pahne v večno nesrečo – to pa človeku, ki ima za Boga ustvarjeno in po njem hrepenečo dušo, poruši temelj tudi zemeljske sreče in zadovoljnosti. S tem pa smo že načeli vprašanje, kaj moramo katoličani storiti v borbi zoper brezbožni komunizem.

Prva naša dolžnost je, da ne smemo molčati o komunizmu, o njegovih zmotah in nevarnih ciljih. Papež zelo obsoja zaroto molka, ki mirno pusti, da komunizem skrivaj izpodkopava vero in krščansko kulturo. Molčati o komunizmu in njegovi nevarnosti, je greh zoper ljubezen do Boga in do bližnjega. Zelo se motijo tisti, ki mislijo, da morajo iz ljubezni molčati. Tako krivo pojmovana ljubezen ni krščanska krepost, marveč slabost in greh.

Papež nas poziva, da moramo zoper komunizem govoriti, zavračati zmote in poučevati zaslepljene in tiste, ki so v nevarnosti, da se vdajo varljivim zmotam brezbožnega komunizma. Papež Pij XI. v svoji okrožnici o brezbožnem komunizmu našteva, kaj in o čem moramo govoriti bodisi z živo vesedo bodisi s tiskom: pojasnjevati socialni nauk Cerkve, odkrivati natančno in obširno nakane nasprotnikov, podajati proti njim orožje, ki se je drugod najbolj izkazalo (tam, kjer so si že pridobili izkušnje v zmagoviti borbi zoper komunizem), predlagati, kako bi bilo mogoče preprečiti slepivo agitacijo komunistov, ki so z njo premamili že mnogo ljudi tudi dobre vere. Tako papež. Za katoličana je dovolj, o teh dolžnostih med katoličani ne more biti več dvomov. Posebno veže dolžnost govoriti in poučevati tiste, ki so kakor koli soudeleženi pri učiteljstvu Cerkve in ki so dolžni vzgajati mladino. Predvsem smo to duhovniki, ki smo od Boga postavljeni za učitelje božjih resnic, ki jih je Jezus izročil Cerkvi in ki imamo od papeža in škofov pooblastilo in poslanstvo za to. Moramo govoriti, četudi bi nas nekateri ne marali poslušati ali nas bi zaradi tega preganjali ali nam s smrtjo grozili. Svojo od Boga naloženo dolžnost moramo storiti, da ne bomo pred večnim Sodnikom odgovorni za to, če bi zaradi našega molka duše zapadle brezboštvu.

To dolžnost imajo starši in vsi drugi vzgojitelji, ki v šolah ali zavodih namesto staršev mladino uče in vzgajajo. Kako strašno odgovornost imajo, kako huda kazen jim preti, če po njihovi malomarnosti, napačni dobroti in obzirnost ali v strahopetnem molku puste, da se njim izročeni gojenci pohujšujejo in z brezbožnimi idejami komunizma zapeljujejo. Gospod Jezus sam napoveduje najhujšo kazen, kdor pohujša katerega teh malih, ki vanj verujejo (Mr 18, 6).

Nadalje papež poziva k delom krščanske ljubezni. Krščanska ljubezen ni popustljivost v načelih in resnicah, ampak na trdnem temelju resnice pomoč vsem ubogim in pomoči potrebnim, bodisi da so v telesni stiski, bodisi da tavajo v zmoti in so potrebni pouka in razjasnitve resnice. Koliko je ubogih, vsega imetja oropanih zdaj med nami, oropanih od tistih, ki so prišli nad nje s pretvezo, da jim dosedanje bedno stanje izboljšajo. Tu ima dejavna in junaško kreпка krščanska ljubezen široko polje. Poprimite vsi, prav vsi, da pokažete to dejavno ljubezen, zajeto iz Jezusovega Srca, da bodo trpeči spoznali, da krščanstvo še ni izgubilo svojih moči. Zlasti opominjam premožnejše vernike, ki jim je bilo imetje še ohranjeno, da se v stiski sedanjosti zase in za svoje

omejijo in žive v večji skromnosti kot doslej, da bodo mogli bolj uspešno priskočiti na pomoč tistim svojim bližnjim, ki so ob vse in nimajo ne stanovanja, ne hrane, ne obleke.

Ljubezen do bližnjega pa ne ostane samo pri tem, da pomaga bližnjemu v telesni stiski, ampak gleda tudi na dušne nevarnosti, v katerih se bližnji nahaja. Zmote brezbožnega komunizma so zveličanju duš tako zelo nevarne kot dandanes malokaj drugega. Ljubezen do teh duš, ki so v nevarnosti, da se večno pogube, nas mora siliti, da se žrtvujemo in vse storimo, kar moremo, da z naravnimi in nadnaravnimi sredstvi iztrgamo te duše iz zmot in jih pripeljemo na pot zveličavne resnice.

V borbi zoper brezbožni komunizem, ki obeta razočaranemu delavcu socialno obnovo, moramo pa seči vse globlje. Pred tako zaželeno socialno obnovo mora po besedi Pija XI. namreč iti »obnova krščanskega duha, katerega je bedno zgubilo toliko ljudi, ki se ukvarjajo z gospodarstvom«. Brez te duhovne obnove »bodo vsi poskusi socialne obnove zamanj in se bo gradila vsa stavba ne na skalo, ampak na sipki pesek«. Te duhovne obnove komunizem ne daje, ampak še zadnje sledove vere ubija. V borbi zoper brezbožni komunizem je »poglavitni pomoček in podlaga za vse druge pomočke resnična obnova zasebnega in javnega življenja po evangeljskih načelih«. Uvideli ste že sami, dragi verniki, potrebo take duhovne obnove in se je v tem pogledu že mnogo lepega in tolažilnega storilo in mesec za mesecem se več stori, saj mnoge duše kar hrepene po tem, da bi jih kdo vodil v globlje spoznanje verskih resnic in v vedno popolnejšo krščansko življenje. A še vedno je dovolj takih, ki so katoličani samo po imenu, kakor jih papež Pij XI. imenuje, ki se niso še nič potrudili, da bi si skušali pridobiti globoko notranje versko prepričanje in s tem prepričanjem spravili v sklad tudi svoje življenje.

K temu apostolskem delu zoper brezbožni komunizem kliče papež za duhovniki »naše ljube sinove laike, ki se bojujejo v vrstah Katoliške akcije«. »Katoliška akcija, ki se bori, da bi Jezus Kristus gospodoval ne le v posameznikih, temveč tudi v družinah in državah, vrši prav v tem pravi socialni apostolat«. Ob Katoliški akciji pa se morajo boriti zoper nevarnost brezbožnega komunizma vsa druga verska združenja, kakor Marijine družbe, Tretji redovi in podobna, ki imajo namen, da vodijo svoje člane k popolnejšemu krščanskemu življenju in jih tako temeljitejše usposabljaajo za apostolsko delovanje. Od vseh teh pričakuje Bog in njegova Cerkev, da bodo tudi med našimi

narodom vodili resno in odločno borbo zoper to največjo nevarnost današnjega časa, navdahnjeni od tiste pravi ljubezni, ki ljubi Boga in ne more trpeti, da bi brezbožniki Bogu jemali češčenje, ki so mu ga vsi ljudje dolžili.

Toda s svetim očetom moram vas, dragi verniki, še opozoriti, da naša sveta borba za vero v Boga in za zveličanje vseh duš našega naroda ne bo mogla biti zmagovita brez posebne pomoči božje in priprošnje božje Matere Marije. Zato moramo svojo borbo podpirati z molitvijo v duhu pokore. Ko so apostoli nekdanj vprašali Gospoda, zakaj niso mogli iz obsedenega človeka izgnati hudega duha, jim je Gospod odgovoril: »Ta rod se ne izžene drugače ko z molitvijo in postom« (Mt 17, 20). Z molitvijo in pokoro morajo v tej borbi pomagati vsi brez izjeme, zlasti še nedolžni otroci in bolniki, ki za drugačno borbo s študijem, s poučevanjem in z deli ljubezni niso sposobni. Čeprav sem vas, dragi verniki, že večkrat pozival k molitvi v duhu pokore, vas zopet vabim in prosim, ne nehajte, ampak še podvojite svoje molitve v trdnem zaupanju, da Bog naših prošenj, ki mu jih po rokah Marije Pomagaj izročamo, ne bo zavrgel.

Ne smemo pa pozabljati moliti za spreobrnjenje vseh zaslepljenih svojih rojakov, ki so ali prav brezbožni komunisti ali pa njihovi pomočniki ali pa v nevarnosti, da postanejo pravi brezbožniki. Usoda njihovih neumrljivih duš je nam pri srcu, tudi njim želimo, da bi nekoč Boga gledale in uživale. Na nje naslavljam dobesedno očetovski opomin, ki ga jim je poslal papež Pij XI.: »Preden pa končamo to okrožnico, želimo nagovoriti še tiste sinove, ki so že bedno okuženi s komunizmom ali pa blizu tega, da se okužijo. Kakor pristrčno prosimo nje, naj poslušajo besede ljubečega očeta, tako pa tudi goreče prosimo Boga, naj jih razsvetli in odvrne s spolzke poti, ki vodijo v žalostno pogubo, in da spoznajo in priznajo Jezusa Kristusa, edinega Odrešenika človeškega rodu: Zakaj nobeno drugo ime pod nebom ni dano, da bi se mogli v njem zveličati« (Apd 4, 12).

V borbi zoper brezbožni komunizem moramo biti vsi verni katoličani popolnoma edini in složni. Zato ponavljam resni opomin papeža Pija XI., ki ga je v svoji okrožnici o brezbožnem komunizmu naslovil na vse vernike in ki v sedanjosti naši narodni stiski prav nam posebno vela: »Vse sinove Cerkve,« tako pravi papež, »katerega koli stanu in naroda, katere koli skupine zopet in zopet nujno opominjamo,

naj bodo kar le močni, složni. Že večkrat so Naše srce z bolestjo napolnili prepiri med katoličani, ki nastanejo dostikrat iz praznih vzrokov, a imajo neredko žalostne posledice, ko se bore med seboj sinovi iste matere Cerkve. Tako dobe prevratni ljudje, ki jih sicer ni toliko, usodno priliko, da te prepire netijo in dosežejo to, česar si tako žele, da namreč katoličane druge proti drugim nahujskajo«. Končno papež opozarja na veliko odgovornost, ki jo imamo, da vzdržujemo med seboj edinost in enotnost mišljenja in ravnanja, in kar preteče pravi: »Tisti, ki netijo prepire med katoličani, si nalagajo strašno odgovornost pred Bogom in Cerkvijo«. Ne pustimo torej, da bi komunisti med nas katoličane vnesli neslogo in prepir, kar bi koristilo njihovim brezbožnim ciljem.

Predragi verniki! V kratkih orisih sem vam opisal nevarnost brezbožnega komunizma in vašo krščansko dolžnost, boriti se z vso odločnostjo in doslednostjo zoper to nevarnost, ki grozi vašim dušam in tudi vašemu zemeljskemu življenju. Govoril sem samo z verskega stališča, nisem se spuščal v politična in gospodarska vprašanja. Kot verni katoličani, ki verujemo v Boga, v večnost in se zavedamo odgovornosti pred večnim Sodnikom, moramo načelno in brezpogojno obsojati komunizem in storiti v ponižnem zaupanju v božjo pomoč vse, kar moremo, da odklonimo od svojega ljubljene naroda nesrečo brezbožnega komunizma in od tega malega kotička Evrope, kjer prebivamo, nevarnost boljševizma, ki bi uničil krščansko kulturo. Bog nam pomagaj po Mariji, naše Materi in Kraljici. Amen.

V Ljubljani, na god svetega apostola Andreja, dne 30. novembra 1943.

Gregorij, škof